

Çok Yönlü Bir Hattat: Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazî ve Eserleri*

An Accomplished Scribe: Zayn al-'Abidin b. Muhammad al-Katib al-Shirazi and His Works

Mercan Hüseyini¹

¹İstanbul, Türkiye

*Bu makalenin yazarı, Ekim 2021'de Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanat Tarihi anabilim dalında, Türk İslam Sanatları doktora programından mezun oldu. Doktora tezinde adı Masoumeh Mohammedinezhad olarak geçmektedir.

ORCID: M.H. 0000-0001-6346-1355

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mercan Hüseyini,
İstanbul, Türkiye
E-posta: mrc.huseyni@gmail.com

Başvuru/Submitted: 31.01.2022

Kabul/Accepted: 13.05.2022

Online Yayın/Published Online: 23.05.2022

Atıf/Citation: Hüseyini, Mercan, "Çok Yönlü Bir Hattat: Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazî ve Eserleri". *Sanat Tarihi Yıllığı - Journal of Art History* 31 (2022), 203-241.
<https://doi.org/10.26650/sty.2022.1065531>

Öz

Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazî, 15.yüzyılın ikinci yarısında İran coğrafyasında yaşamış, hattat, müzehhip ve mücellit olarak eserler vermiş olan çok yönlü bir sanatçıdır. Değişik koleksiyonlarda bulunan, onun istinsah ettiği 857/1453 ile 902/1496-1497 yılları arasına tarihli, on bir adet el yazması eser bilinmektedir. Aktif bir hattat olarak, aklam-ı sitte hatlarının yanı sıra, nesta'lik hatla eserler veren Zeynu'l-Abidin, araştırmalarda yeterince yer almamış bir isimdir. Onun istinsah ettiği günümüze ulaşan eserler, hattatın muhtemelen önce Şiraz'da ve daha sonra Tebriz'de çalışmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu makalede, Zeynu'l-Abidin tarafından istinsah edilmiş olan on bir el yazmasının hat, tezhip ve cilt üslupları incelenip, değerlendirilecektir. Sanatçının istinsah ettiği 863/1459 tarihli *Külliyat-ı 'İmâd* (TIEM, no.2030) ile 865/1460 tarihli *Divan-ı Nizârî-i Kuhistani* (Çorum, HPYEK, no.1955) nüshalarının ketebelerindeki notlardan, onun bu eserlerin temize çekilmesinin yanı sıra tezhiplenmesi ve ciltlenmesinden de sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki el yazmasının tezhiplerinin, onun istinsah ettiği bazı eserlerin tezhipleriyle benzerlik taşıması da hattatın dönemin başka eserlerinin tezhiplenmesinde de görev aldığı düşündürmektedir. Ayrıca, onun hazırladığı *Külliyat-ı 'İmâd* (TIEM, no.2030) adlı eserin üstün kalitedeki sanatlı cildi, hattatın usta bir mücellit olduğunu gösterdiği gibi, dönemin bazı başka eserlerinin ciltlerini de yapmış olabileceği kanısını uyandırmaktadır. Dolayısıyla Zeynu'l-Abidin Muhammed el-Kâtib'in, Timurlu, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmenleri dönemlerinde eserler veren ve Şiraz'a özgü çok yönlü kitap sanatları geleneği içinde yetişmiş parlak sanatçılardan biri olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazî, tezhip, hat, cilt, Türkmen kitap sanatları

ABSTRACT

Zayn al-'Abidin b. Muhammad al-Katib al-Shirazi was an accomplished book artist who was active in the second half of the fifteenth century in Iran. Eleven manuscripts that were signed by him, located in different collections around the world, are known of. The illumination, calligraphy, and bindings of all these manuscripts will be evaluated in this article. The colophons of two manuscripts, *Külliyat-ı 'İmâd* (TIEM, no. 2030) dated 863/1459 and *Divan-ı Nizârî-i Kuhistani* (Çorum, HPYEK, no. 1955) dated 865/1460, which he transcribed, state that Zayn

al-'Abidin b. Muhammad al-Katib was responsible for both their illumination and binding. A detailed comparison of the illuminations in these two manuscripts with other manuscripts signed by him suggests that the illumination of some of the other manuscripts may also have been his work. The high quality of the binding of his signed work, *Külliyat-ı 'İmâd* (TİEM, no.2030), from the middle of the fifteenth century, shows that he was a master bookbinder who must have produced some other bindings during the Aqqoyunlu period as well. His calligraphy style demonstrates his mastery as a scribe of Shiraz origin. Zayn al-'Abidin b. Muhammad al-Katib al-Shirazi, who worked for Timurid, Qaraqoyunlu, and Aqqoyunlu patrons, can be seen to have been an accomplished artist in the field of the arts of the book in the second half of the fifteenth century.

Keywords: Zayn al-'Abidin b. Muhammad al-Katib al-Shirazi, Illumination, Calligraphy, Bookbinding, Turkman arts of the book

EXTENDED ABSTRACT

Zayn al-'Abidin b. Muhammad al-Katib al-Shirazi was an accomplished book artist, who was active in the second half of the fifteenth century in Iran. Both the nisba “*el-Shirazi*” he uses in his name and manuscript with a colophon in which he gives both his name and the place of copy as Shiraz indicate that he lived and worked in the city of Shiraz. A second place of copy that he mentions in another manuscript is Hamadan while a third manuscript that he signed, which is dedicated to the Akkoyunlu Sultan Yakûb, shows that he was active in these cities as well. His signed manuscripts show that he worked for Timurid and Turkman patrons. This article evaluates the illumination, calligraphy, and bindings of eleven manuscripts signed by this scribe.

The colophons of two manuscripts, *Külliyat-ı 'İmâd* (TİEM, no.2030) dated 863/1459 and *Divan-ı Nizârî-i Kuhistanî* (Çorum, HPYEK, no. 1955) dated 865/1460, which he transcribed, state that Zayn al-'Abidin b. Muhammad al-Katib was responsible for both their illumination and binding. In both manuscripts illuminated by him, a distinctive style of illumination is recognizable. The same illumination style is also seen in some of the other manuscripts signed by him. A detailed analysis of this illumination style suggests that it corresponds to the illumination style of the manuscripts produced in Timurid Shiraz and Yazd in the first half of the fifteenth century. This style of illumination was employed in Shiraz until the end of the Timurid period, but not during the second half of the century. The existence of an out-of-date and unique illumination style in his manuscripts may have been related to his taste and preference as well as his Shiraz origin. Detailed comparison of the illumination of these two manuscripts with other manuscripts signed by him brings to the fore the possibility that the illumination of some of the other manuscripts may have also been the work of Zayn al-'Abidin b. Muhammad al-Katib.

Of these two manuscripts, *Külliyat-ı 'İmâd* (TİEM, no.2030) retains its original, high-quality binding, which suggests that Zayn al-'Abidin b. Muhammad al-Katib was also a master bookbinder and must have done some other bindings during the Aqqoyunlu period.

Two of the eleven manuscripts that are known to have been signed by Zayn al-'Abidin b. Muhammad are written in nasta'liq script while the rest are in “six-pens,” mostly in naskh

and thuluth. His style of nasta'liq is different from the "western style" of nasta'liq used by the Khwarazmī family in Shiraz and Tabriz during the fifteenth century and can be considered to have been a local and individual style.

In the manuscripts signed by Zayn al-'Abidin and written in "six-pens," special juxtapositions of the scripts are used. They are used alternately within the same text. The body of the text is divided horizontally into different segments and in each one, various scripts are written in different sizes. Such compositions, which provide a unique dynamism to the visual appearance of the Qur'an manuscripts, are also seen in texts signed by the name Yakut Mustasimi and his students in the thirteenth and fourteenth centuries. In the fifteenth century, this practice evolved and different examples were created in Timurid and Turkmen territories. Zayn al-'Abidin is one of the scribes who used these complex compositions during the fifteenth century. Although this practice dates back to earlier centuries, those by Zeynu'l-Abidin also carry some distinctive features. The manuscripts signed by Zeyn'l-Abidin in naskh are on history, religion, and mysticism, and are written in Persian and Arabic. In some of the Arabic works, he uses thuluth for the main text, and naskh for the Persian translations which are written in a smaller-sized script between the lines of the Arabic text in thuluth. His manuscripts containing various scripts in complex compositions are copies of Qur'an and Arabic literary works. The two manuscripts in nasta'liq are Persian literary works.

His accomplished status as an artist of the book may come from the Shiraz tradition of the arts of the book which was commonly practiced within the Shirazi families and is mentioned in the *Javâhirul-akhbar*, a historical text about the city. Study of the manuscripts signed by Zayn al-'Abidin b. Muhammad al-Katib al-Shirazi indicates that he was an accomplished illuminator and a master bookbinder as well as a calligrapher. Being a master artist, he appears to have had a distinctive aesthetic taste. In conclusion, Zayn al-'Abidin b. Muhammad al-Katib al-Shirazi, who worked for Timurid, Qaraqoyunlu, and Aqqoyunlu patrons, must be considered a brilliant and impressive artist in the field of book arts during the second half of the fifteenth century.

Giriş

Tarih boyunca büyük medeniyetlerin yaşadığı Şiraz, İran'ın Fars bölgesinin en önemli şehridir. 7. yüzyılda İslam hâkimiyetine¹ girdikten sonra bu şehir yeniden kurularak, ticari ve kültür faaliyetleri açısından doğunun en önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. 14. yüzyıl boyunca Şiraz'a hâkim olan hanedanların dönemlerinde kitap sanatlarının bu şehirde önemli gelişmeler kaydettiği bilinmektedir. İncü (1303-1353) ve Muzafferî (1353-1392) hanedanlarının başkenti olan Şiraz'da söz konusu dönemlerde tezhipli ve resimli yazmalar üretilmiş, 15. yüzyılın gelişmiş kitap sanatları üsluplarının temeli bu dönemin Şiraz'ında oluşmuştur.² Şiraz, 14. yüzyılın sonunda (795/1392) Timurluların eline geçmiştir. Timur (ö.807/1405) ölmeden önce ele geçirdiği geniş arazileri oğulları ve torunları arasında paylaştırmıştır.³ Timurlu şehzadeleri, 15. yüzyılın ilk yarısında (857/1453'e değin) şehir Karakoyunlu Türkmenleri tarafından ele geçirilinceye kadar, burada hüküm sürüp kitap sanatlarını himaye etmişlerdir.

Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah da Fars bölgesinin yönetimini oğlu şehzade Pir Budak'a vermiş ve Pir Budak 857/1453 yılından 867/1462 yılına kadar Şiraz'da kalmıştır.⁴ Karakoyunlu Türkmenleri döneminin en büyük sanat hamisi olan şehzade Pir Budak, Şiraz'da valilik yaptığı yıllarda, tıpkı Timurlu şehzadeleri gibi kitap sanatlarının gelişimine büyük destek sağlamıştır. Timurlu döneminin en önemli sanat hamisi olan şehzade Baysungur gibi, Pir Budak'ın da Şiraz'da bir saray atölyesi oluşturduğu düşünülür.⁵

Karakoyunlu Türkmenleri Devleti'nin hâkimiyetine 871/1467'de Akkoyunlu Türkmenleri lideri Uzun Hasan tarafından son verilmiştir. 1470'e kadar İran'ın büyük bir kısmı ile Doğu Anadolu topraklarını ele geçirerek, Akkoyunlu Türkmenleri Devleti'ni kuran Uzun Hasan 1478'e kadar hüküm sürmüştür. Onun döneminde (871-882/1466-1478) devletin merkezi Diyarbakır'dan Tebriz'e taşınmış ve Tebriz'de âlim, şair ve sanatkârların bir araya geldiği bir kültür ve sanat ortamı oluşturulmuştur. Uzun Hasan döneminde oğlu ve veliahdı olan Sultan Halil, Fars valisi tayin edilmiştir.⁶ Sultan Halil 875/1471 senesinden Uzun Hasan'ın ölümüne (882/1478) kadar yedi sene Şiraz valisi olarak bu şehirde hüküm sürmüştür. Bu dönemde

1 Şehir 640 yılı civarında Müslümanlar tarafından fethedilmiştir.

2 Bu konuda dataylı bilgi için bkz. Elaine Wright, *The Look of the Book, Manuscript Production in Shiraz, 1303-1452* (Seattle: University of Washington Press, 2013), 3-14; Lale Uluç, *Turkmen Governors, Shiraz Artists and Ottoman Collectors* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006), 63; Priscilla Soucek, *Illustrated Manuscripts of Nizami's Khamsa: 1386-1382* (doktora tezi, New York University, 1971), 241-282.

3 Hândmir, *Tarih-i Habibü-Siyer*, hazırlayan: DebîrSiyâkî, (Tahran: intişarat-i Hayyâm, 2001/1380hş), III: 516.

4 Hasan Rümlü, *Ahsenü't-Tevârîh*, Hazırlayan: Abdul Hüseyin Navayi, (Tahran: Bongâh-ı Tercüme ve Neşr-ı Kitâb, 1970 /1349hş), 328 ve 429; Abû Bakr Tihârî, *Kitâb-i Diyârbakriyya; Ak-Koyunlu Tarihi*. Yayınlayanlar: Necati Lugal & Faruk Sümer. Giriş ve Notlar: Faruk Sümer. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), II: 326-330.

5 Sevyay Okay Atılğan, *Karakoyunlu Türkmen Minyatürleri*. (doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2000), I: 92; David J. Roxburgh. "Many a Wish Has Turned to Dust: Pir Budaq and the Formation of Turkmen Arts of the Book." *Envisioning Islamic Art and Architecture; Essays in Honor of Renata Holod*. ed. David J. Roxburgh, Leiden: Brill, 2014, 179-181.

6 Tihârî, *Kitâb-i Diyârbakriyya*, II: 540; Mir Yahya Kazvini, *Lübbü't-tevârîh*, hazırlayan: Mir Haşim Mühaddis, (Tahran: Encümen-i Âsâr ve Mefâhîr-i Ferhengî, 2007 /1386hş), 250.

de Şiraz, Tebriz ile birlikte el yazması kitap üretiminin en verimli olduğu merkez kimliğini korumuştur.

Uzun Hasan ve ondan sonra Akkoyunlu Türkmen tahtına geçen oğulları Sultan Halil ve Sultan Yaküb da el yazması eserleri hazırlayan sanatçıları desteklemişlerdir. Özellikle Sultan Halil'in şehzadelik döneminden itibaren, Timurlu şehzadeler gibi sanatsever bir kişiliğe sahip olduğu bilinmektedir.⁷ Sultan Halil'den sonra Tebriz'de tahta geçen Sultan Yakup döneminde de Akkoyunlu Türkmen saray atölyesinin faaliyeti devam etmiştir.

Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazî'nin Kimliği

Bu makalede tanıtılacak olan Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtibi el-Şirazî, Timurlu ve Türkmen sanat hamileri için çalıştığı anlaşılan, 15. yüzyılın ortasından sonuna kadar faal olan bir hattattır. Eserlerinden aklam-ı sitte hatları ve nes'talik hattın yanı sıra, tezhip ve cilt sanatlarında da ustalaşmış olduğu belirlenen bu hattat, araştırmalarda yeterince yer almamış bir isimdir. Zeynu'l-Abidin'nin tarafımızca tespit edilen eserleri, onun hattat, müzehhip ve mücellit olarak 15. yüzyılın ikinci yarısında Şiraz ve Tebriz başta olmak üzere, İran'ın batı bölgesinde değişik hamiler için çalıştığını göstermektedir.

Hat sanatı tarihi alanındaki bazı kaynaklarda bu sanatçıdan kısaca bahsedilmiştir.⁸ Habîbullah Fezâilî, Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazî'den 15.yüzyılın yeterince tanınmayan usta hattatları arasında söz etmişse de onun hakkında herhangi bir yeni bilgi eklememiştir.⁹ Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib'in hayatı hakkında fazla bilgi olmamasına rağmen, imzaladığı bazı el yazmalarında el-Şirazî nisbesini kullanmasından, onun Şiraz kökenli olduğu, istinsah ettiği eserlerin ketebe kayıtlarından da Şiraz, Hemedan ve Tebriz'de çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bu makalede değerlendirdiğimiz Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazî, tarafından kopyalanmış on bir adet el yazması, değişik koleksiyonlarda yaptığımız taramalar neticesinde tespit edilmiş olup, birkaç tanesi daha önce hiç yayımlanmamıştır (Bkz. **Tablo 1**).

7 Sultan Halil'in kitap sanatı hamiliği için bkz: Masoumeh Mohammadinezhad. *Akkoyunlu Türkmen Sultanı Halil'in Kitap Sanatı Hamiliği*, (doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2021).

8 Priscilla Soucek, "The Arts of Calligraphy", *The Arts of the Book in Central Asia*, General editor: Basil Gray, London: UNESCO 1979, 11; Sheila Blair, *Islamic Calligraphy*. (Edinburgh University Press, 2006), 268-269.

9 Habîbullah Fezâilî, *Atlas-i Hat*, (İsfahan, 1971/1350hş), 332-334.

Tablo 1:

	Eserin adı	Yazar	Koleksiyon	İstinsah tarihi ve yeri	Eserin dili ve konusu	İmza	Hat türü
1	<i>Tarih-i Güzide</i> ¹⁰	Hamdullah Müstevfi-i Kazvinî (ö.740/1340'tan sonra)	????	857/1453	Farsça, tarih	Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazi	nesih
2	<i>Külliyat</i> ¹¹	' <i>İmâd</i>	TİEM, no.2030	863/1459	Farsça, edebiyat	Zeynu'l-Abidin b. Muhammed	nesta'lik
3	<i>Divan</i> ¹²	Nizârî-i Kuhistanî (ö.1320-1321)	Çorum, HPYEK, no.1955.	865/ 1460	Farsça, edebiyat	Zeynu'l-Abidin b. Muhammed	nesta'lik
4	<i>Muhtasar-ı Tergîbü's-salavât</i> ¹³	Muhammed b. Ahmed Zahid Buharî (ö.632)	TSMK, K.783	870/1465-66 Hamadan	Farsça, din	Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazi	nesih
5	<i>Tezkiretü'l-Evliyâ</i> ¹⁴	Feridüddin Attâr (ö. 618/1221)	SK, Nuruosmaniye, no. 2620	874/1470	Farsça, tasavvuf	Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib	nesih
6	<i>Kur'an</i> ¹⁵		İAKR, no. 137.	876/1471 Şiraz?	Arapça, din	Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazi	sülüs nesih

- 10 Önceleri İran'da özel bir koleksiyonunda bulunan bu eser daha sonra İngiltere'ye götürülmüştür. Günümüzde tam olarak hangi koleksiyonda yer aldığı bilinmemektedir. Bu yazma Edward Brown tarafından yayımlanmıştır, bkz. Edward Browne, *The Tarikh-i-Guzida (Hamdu'llahMustawfi-i-Qazwini)*, (London: Brill, 1910).
- 11 Mehmet Aga-oglu, *Persian Bookbinding in the Fifteenth Century*, (Michigan: Ann Arbor University of Michigan Press, 1935), plate XVII.
- 12 Ahmed Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1968), 230-231.
- 13 Fehmi Erdem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, (İstanbul, 1961), no. 84.
- 14 Seyid Muhammed taki Hüseyini, *Nuruosmaniye Kütüphanesi'nin Farsça Yazmalar Kataloğu*, (Tahran: Sâzmân-i İrtibatât-i İslâmi, 2015 /1394ş), 139-140.
- 15 Mohammadinezhad, *Akkoyunlu Türkmen Sultanı Halil*, 324-325.

7	<i>el-Hüsnü'l-hasîn</i> ¹⁶	Şemsüddin Muhammed b. Alib.Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)	SK, Hacı Beşir Ağa, no.96.	877/1472 Şiraz	Arapça, din	Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib	nesih
8	<i>Kur'an</i> ¹⁷		CBL, Ms. 1501-1502	888/1485 Tebriz?	Arapça, din	Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazî	muhakkak sülüs nesih
9	<i>Kur'an</i> ¹⁸		İMEK, no.858	902/1496-1497	Arapça, din	Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib	muhakkak sülüs nesih
10	<i>Terçüme-i manzum-i kaside-i bedü'l-emâl</i> ¹⁹	Alib. Osman el-Üsî (ö. 575/1179 ?)	SK, Reşid Efendi, no.1322.	tarihsiz	Arapça edebiyat, Farsça çevirisi	Zeynu'l-Abidin b. Muhammed	muhakkak sülüs nesih
11	<i>Sad Kelime</i> ²⁰	Reşidüddin Muhammed b. Abdilcelil el-Ömerî el-Fârûkî (ö. 573/1177)	CBL, no.126	tarihsiz	Arapça, din, Farsça çevirisi	Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib	sülüs nesih

Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazî'nin İstinsah Ettiği Eserler

Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazî'nin imzasının yer aldığını tespit ettiğimiz el yazmaları kronolojik olarak yukarıdaki tabloda sıralanmış ve genel özellikleri belirtilmiştir. Sözü geçen bu on bir el yazma eser arasında sadece Farsça ve edebiyat konulu olan iki eser nesta'lik hatla yazılmış, diğer dokuz eser ise aklam-ı sitte hatları²¹ ile istinsah edilmiştir. Aklam-ı sitte ile yazılmış eserleri hat çeşitleri açısından üç grup olarak sınıflandırmak mümkündür. Nesih hat ile yazılmış birinci grupta, Farsça tarih, din ve tasavvuf konulu üç eser ile Arapça dini konulu

16 Bizzat Süleymaniye yazma eser kütüphanesinde tarama yaparken karşılaştığım bir yazma.

17 Değişik cüzlerden oluşan bu *Kur'an* nüshasının iki cüzü Dublin Chester Beatty kütüphanesinde (Ms.1501-1502) bulunmaktadır, bir cüzü Sotheby's Londra tarafından satılmıştır ve katalog maddesinde bazı diğer cüzler hakkında da bilgi bulunmaktadır, bkz. Sotheby's London, 23 October 2019, lot 121: (<https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2019/arts-of-the-islamic-world/an-illuminated-quran-juz-xxix-copied-by-zayn-al>).

18 Mustafa Dirayetî, *Fehrestgân-ı Nüshehâ-yı Hattî-i İnan*, (Tahran: Sâzmân-ı Esnâd ve Kitâbhâne-i Milli-i Cumhûrî-i İslâmî-i İnan, 2011/1390ş), XXIV: 860.

19 Bizzat Süleymaniye yazma eser kütüphanesinde tarama yaparken karşılaştığım bir yazma.

20 A. J Arberry, M. Minovi ve E. Blochet. *The Chester Beatty Library, A Catalogue of the Persian Manuscripts and Miniatures*. Volume I, MSS. 101-150. ed. J. V. S. Wilkinson. (Dublin: HodgesFiggis&Co. Ltd, 1959), 54.

21 Aklam-ı sitte, muhakkak, reyhânî, sülüs, nesih, tevkî' ve rikâ' adını taşıyan altı hat cinsinin genel adıdır. Aklam-ı sitte hat çeşitleri 13. yüzyılda Yâkûtü'l-Musta'sımî (ö. 1298) ekolünde geliştirilmiştir. Aklam-ı sitte hatlarında, Yâkût ve öğrencileri kendilerinden sonra gelen hattatlar için örnek olmuşlardır, Bkz. Nihad M. Çetin, "Yakut Musta'simî." *İslam Ansiklopedisi*, XIII, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1993, 352-357.

bir eser yer alır. İkinci gruptaki dini konulu iki Arapça eserin metni sülüsle, Farsça çevirileri ise nesihle yazılmıştır. Üçüncü grupta ise birden fazla farklı aklam-ı sitte hattı kullanılarak yazılmış iki *Kur'an* nüshası ile Arapça bir edebî eser bulunmaktadır.

Zeynu'l-Abidin'in nesta'lik hatla istinsah ettiği iki eserden ilki 863/1459 tarihli *Külliyat-ı 'Îmâd* (TİEM, no.2030), diğeri de 865/1460 tarihli *Divan-ı Nizârî Kuhistani* (Çorum, HPYEK, no.1955) nüshalarıdır. Her iki eserde de kullanılan nesta'lik hat benzer üsluptadır (**res. 1 ve 2**). Ancak, bu iki eserin nesta'lik hat üslubunun, hattatın İran'ın batı bölgesinde yaşamasına rağmen, bu bölgelerin hat ustaları tarafından benimsenmiş olan nesta'lik üslubundan farklı olduğu görülür. 15. yüzyıl İran coğrafyasında iki ayrı bölgenin hat ustalarınca geliştirilen nesta'lik hattın, “doğu üslubu” ile “batı üslubu” olarak adlandırılan iki ayrı üslubu teşhis edilmiştir. Herat'ta Ca'fer Tebrizî ve Ezher-i Tebrizî tarafından geliştirilen “doğu üslubundaki” nesta'lik hat, daha sonraları Sulţân 'Alî el-Meşhedî'nin katkısıyla incelik kazanmış ve Horâsân bölgesinin hattatlarınca benimsenmiştir. Nesta'lik'in diğer kolu ise, Şiraz'da 1430-1460 yılları arasında Herat'tan farklı bir anlayışla Mir Ali Tebrizî'nin öğrencisi olan Abdurrahman Harezmî tarafından yorumlanmıştır. Abdurrahman Harezmî, Şiraz'da muhtemelen Timurlu şehzadeleri için çalışmış ve daha sonra Karakoyunlu şehzadesi Pir Budak'ın hizmetine girerek onunla Bağdat'a gitmiştir. Abdurrahman Harezmî'nin yorumladığı bu “batı üslubundaki” nesta'lik hat, Akkoyunluların hizmetinde çalışan iki oğlu Abdürrahim (Enisî) ve Abdülkerim tarafından geliştirilerek, Fars, Azerbaycan ve Irak bölgelerinde yaygın hale gelmiştir (**res. 3**).²² Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtibi Şirazî, çağdaşı olduğu Harezmî ailesi gibi, İran'ın batı bölgesinde yaşamışsa da onun nesta'lik hat üslubu, Harezmîler tarafından geliştirilmiş olan “batı nesta'lik üslubundan” çok farklıdır. Onun nesta'lik hatla istinsah ettiği her iki el yazmasında da izlenen hat üslubu, daha özgün ve yerel bir tarza sahiptir (**res. 1 ve 2**).

Külliyat-ı 'Îmâd (TİEM, no.2030) ve *Divan-ı Nizârî-i Kuhistani* (Çorum, HPYEK, no.1955) nüshalarının ketebe kayıtlarında, benzer ifadelerle, her iki eserin metninin istinsahının yanı sıra, tezhiplenmesi ve ciltlenmesinin de Zeynu'l-Abidin'e ait olduğu belirtilmiştir. *Külliyat-ı 'Îmâd* nüshasının (TİEM, no.2030), 202a yaprağındaki ketebe kaydı şöyledir:

”تمت الغزليات بعون واهب العطيات ضحوة يوم الثلاثاء رابع شهر ذى الحجة الحرام لسنة ثلث وستين وثمانمائة
الهجرية على يد العبد الضعف المحتاج الى رحمة الملك الصمد زين العابدين بن محمد عفا الله عن اسلافهما بمحمد وآله
من تحريره و تذهيبه و تجليده ”

“*temmet el-Gazeliyyâtbi-avni Vâhibi-l-atiyyâtzahvatiyavmi-s-sülasârâbi* şehri Zi-l-hiceti-l-haram li-sene selas ve sittin ve semânemae el-hicriyye>ala yedi-l-abdi>z-za>îfi-l-muhtâc ilâ rahmeti-l-meleki>s-Samad Zeynu'l-Abidin b. Muhammed afa Allah *an eslâfehîm âbi-Muhammed ve âlih min tahrîreh ve tezhîbe ve teclîdih*”

22 Bu iki hat üslubu hakkında detaylı bilgi için bkz. Soucek, “Calligraphy,” 26-28; Mehdi Beyanî, Âsâr ve Ehal-İ Hoşnevisan, (Tahran: İntişarat-ı İlmî, 1984/1363hş), I: 385; Simon Rettig, *La Production Manuscrite a Chiraz Sous Les AqQoyunlu Entre 1467 Et 1503*, (doktora tezi, Université Aix-Marseille, 2011), I:127-134.

Eserin ince işçilikteki tezhipleri²³ ile özgün olan zarif cildi,²⁴ Zeynu'l-Abidin'in aynı zamanda usta bir müzehhip ve mücellit olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca, kaliteli durumu da bu nüshanın Karakoyunlu Türkmenleri döneminde Şiraz valisi olan şehzade Pir Budak için hazırlanmış olabileceğini düşündürmektedir. *Külliyat-ı 'Îmâd* nüshasının tamamlanma tarihinden (4 Zilhicce 863/2 Ekim 1459) yaklaşık bir yıl sonrasına tarihli (9 Muharrem 865/ 25 Ekim 1460) *Divan-ı Nizârî Kuhistani* nüshasının (Çorum, HPYEK, no.1955) ketebe kaydında da benzer bir ifade tekrar edilmiş ve Zeynu'l-Abidin'in bu nüshanın da tezhip ve cilt ustası olduğu yazılmıştır. Ancak bu eserin şu an taşıdığı cilt kabı özgün değildir. *Divan-ı Nizârî Kuhistani* nüshasının 251a yaprağındaki ketebe kaydı şöyledir:

”وقد وقع الفراغ من تحرير هذه الديوان الحكيم نزارى -نور قبره - بعون الله تعالى و حسن توفيقه، مع تذهيبه وتجليده ليلة يوم الاثنين تاسع شهر محرم الحرام لسنة خمس وستين وثمانمائة على يد العبد الضعيف اضعف خلق الله تعالى واحوجهم الى عفوه وغفرانه قليل العمل كثير الزلل المقتدر الى رحمة الله العلى الصمد زين العابدين بن محمد غفر الله ذنوبه وستر عيوبه بحق محمد وآله اجمعين الخط يبقى زمانا بعد كاتبه / وصاحب الخط تحت الارض مدفون“

“ve kadvaka>a>l-firâğmintahrîrhazihi>d-Dîvânî>l-Hakîm Nezârî - nevverekabrih - bi->avnAllahTe>âla ve hüsnitevfîkihma>atezhibih ve teclîdihleyletiyavmi>l-isneyntâsî>şehri Muharrami>l-harâm li-sene hamse ve sittine ve semânemae <ala yedi>l->abdi>z-zawîfe>afihalkAllahTe>âla ve ehvicehim ilâ <afvih ve gufrânihkalilü>l->amel kezîrüz>zelel el-muftakir ilâ rahmetiAllah el->aliyyi>s-SamadZeynu'l-Abidin b. Muhammed gafarAllahzünübih ve seter <uyûbihbi-hakkiMuhammed ve âlihecmâ>în el-hattyebkazamânenba>dikâtibih ve sâhibi>l-hat tahti>l-erzmedfûn”

Zeynu'l-Abidin'in imzalı eserlerindeki aklamı-ı sitte hatlarının bu iki el yazmasında kullandığı nesta'lik hattan daha olgun ve orantılı olarak yazıldığı görülmektedir. Priscilla Soucek, Zeynu'l-Abidin'in 888/1485'de yazdığı *Kur'an* nüshasında (CBL, Ms. 1501-1502) kullandığı aklamı-ı sitte hatlarını, şehzade Baysungur'un yaklaşık 1430'larda yazdığı bir *Kur'an* nüshasının (MMA, No. 1972.279) hat üsluplarıyla karşılaştırmış ve aralarındaki benzerliklere değinmiştir.²⁵

Yâkût ile öğrencilerinin aklamı-ı sitte'nin hepsinde orantı kaidelerini düzenlemiş olmalarına rağmen, Nihad Çetin'in vurgulamış olduğu gibi, bu dönemde esas olarak *muhakkak* ve *reyhânî* hatları mükemmel şeklini bulmuştur.²⁶ Yâkût ile öğrencilerinin 13. ve 14. yüzyıla ait ketebeli ve/veya tarihli eserlerindeki sülüs ve nesih harflerde orantı birliği yoktur ve bu hat türlerinin aynı ölçüde düzenlenmesi 15. yüzyıldaki hat ustaları tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁷ Zeynu'l-

23 Eserin tezhipleri ileriki satırlarda değerlendirilecektir.

24 Eserin cildi ileriki satırlarda değerlendirilecektir.

25 Soucek, “Calligraphy,” 12-14.

26 Çetin, “Yakut,” 352-357.

27 İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi koleksiyonundaki *Şah Tahmasp Murakkası*'nda (F.1422) bulunan 15. yüzyılın ikinci yarısına tarihli bazı hat küt'alarında da sülüs ve nesih hatlar harf yazımı kurallarının kesinleşmiş olduğu ve harflerin hep aynı şekilde yazıldığı belirlenmiştir. Bu tespit Lale Uluç ile Bora Keskiner tarafından

Abidin'in eserlerinde görülen sülüs ve nesih hatları da 15. yüzyılın en yetkin örnekleri arasında yer almaktadır.²⁸

Sanatçının aklam-ı sitte hatlarını kullandığı eserlerden en erken tarihli, halen hangi koleksiyonunda bulunduğu bilemeyen, Ramazan 857/Eylül 1453 tarihli ve sadece nesihle yazılmış bir *Tarih-i Güzide* nüshasıdır.²⁹ Edward Browne tarafından siyah beyaz fotoğrafları yayımlanmış olan bu eserin başındaki ithaf madalyonu içerisindeki ibare, nüshanın Emir Mübarize'd-din Abdurrahmân b. Emir Pîr Muhammed için istinsah edildiğini gösterir (**res. 6**). Emir Mübarize'd-din Abdurrahmân, Timur'un torunu ve ayrıca veliahdı olan Pîr Muhammed'in oğlu olmalıdır.³⁰ Nüshanın hamisi olan Emir Mübarize'd-din Abdurrahmân'ın, babasının Pîr Muhammed'in vefatından sonra da Şiraz'da yaşadığı ve bu süreçte bazı yazınsal faaliyetleri desteklediği anlaşılmaktadır.³¹

Zeynu'l-Abidin'in nesih hattı ile istinsah ettiği 870/1465-66 tarihli *Muhtasar-ı Tergîbü's-salavât* nüshasının (TSMK, K.783)³² ketebe kaydına göre, bu nüsha Hemedan şehrinde istinsah edilmiştir, başındaki tezhipli madalyonundaki ibareden "*Sultan-ı A'zâm Abu'n-Nasr Yusuf Bahâdır Han*"a ithaf edildiği anlaşılır (**res. 7**). Söz konusu tarihte Hemedan şehri de dâhil olmak üzere, İran'ın büyük bir kısmı Karakoyunlu Cihanşah'ın elinde olduğu için muhtemelen nüshanın başında adı geçen Yusuf Bahadır, Cihanşah'ın bir diğer oğlu Yusuf Mirza (ö. 874) olmalıdır. Ancak onun için şehzade olduğu halde "*Sultan-ı A'zâm*" unvanı kullanılmıştır. Bu nüshanın varlığı, Zeynu'l-Abidin'in, sanat hamisi Karakoyunlu şehzadelerinin hizmetine girdiğini göstermektedir. Farsça dini konulu bir eser olan *Muhtasar-ı Tergîbü's-salavât* nüshası için sanatçının kullandığı nesih hattının orantılı olması ve harflerinin bütün metinde aynı ölçüde yazılması dikkate değer bir ayrıntıdır.

Zeynu'l-Abidin'in yine sadece nesih hattı ile istinsah ettiği *Tezkiretü'l-Evliyâ* nüshası (SK, Nuruosmaniye, no.2620)³³ ise, Sultan Yaküb'a ithaf edilmiştir (**res. 8**). Bu eserin başındaki madalyonun içinde şu ibare yazılıdır:

hazırladıkları *Şah Tahmasp Murakkası* (F.1422) çalışmasında yapılmıştır. Bu çalışma yayına hazırlanmaktadır. Ayrıca, *Şah Tahmasp Murakkası* hakkında bkz. David J. Roxburgh, *The Persian Album, 1400-1600: From Dispersal to Collection* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 2005), 196-212.

28 bkz: Soucek, "Calligraphy," 12-14; Fezâilî, *Atlas-i Hat*, 332-334.

29 Önceleri İran'da özel bir koleksiyonda bulunan bu nüsha daha sonra İngiltere'ye aktarılmıştır ve şu anda hangi koleksiyonunda yer aldığı bilinmemektedir. Bu yazma Edward Brown tarafından yayımlanmıştır, bkz. Browne, *The Tarikh-i-Guzida*.

30 Pîr Muhammed Timur'un vefatının ardından Şiraz'da 795-807/1392-1405 yılları arasında valilik yapıp 812/1410'de vefat etmiştir. Pîr Muhammed'den sonra İskender Sultan babası Şahruh tarafından Şiraz valisi olarak görevlendirilmiştir.

31 İran'da Firdevsi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin kütüphanesinde bulunan bir *Tercüme-yi el-fütüh* nüshasındaki (no.1056) nota göre, eserin Arapça'dan Farsça'ya tercümesi Emir Mübarize'd-din Abdurrahmân'ın emriyle yapılmıştır. Nüsha 1106/1697-1698 yılında İzzeddin Kâzerunî lakabıyla tanınan Ahmed b. Yahya el-Murşidi isimli bir hattat tarafından istinsah edilmiştir. Bu yazma için bkz: <http://manuscript.um.ac.ir/moreinfo-2133-pg-3.html>

32 Karatay, *Topkapı Sarayı*, no. 84.

33 Hüseyini, *Nuruosmaniye Kütüphanesi*, 139-140.

“برسم خزانه سلطان الاعظم الاعدل الخاقان يعقوب بن حسن بن عثمان”

“*Bi-resmî hazaneti Sultanı '-l-a-'zami '-l-a-'dal el-Hâkân Ya 'kûb b. Hasan b. Osman*”

Ancak eserin ketebe kaydında 874/1470 tarihinin bulunması, başındaki madalyonda Sultan Yakûb için kullanılan “*Sultan-ı A'zâm*” ibaresi ile uyuşmamaktadır. Sultan Yakûb, 1478 yılında Sultan Halil’in vefatının ardından 1490 yılına kadar Tebriz’de Akkoyunlu Sultanı olarak tahtta kalmıştır.³⁴ Dolayısıyla 874/1470 tarihi onun şehzadelik dönemine denk gelmektedir. Bu nüsha muhtemelen 874/1470 yılında Zeynu'l-Abidin tarafından yazılmış olup, daha sonraları Sultan Yakûb’un Tebriz’de hükümdarlığı sırada ona ithaf edilmiştir.³⁵

İran’ın Meşhed şehrindeki Asitan-ı Kuds-ı Rezevî el yazma eserler kütüphanesinde bulunan ve başındaki (y.1a) ithaf madalyonundaki ibareden (**res.9**) Akkoyunlu Uzun Hasan için hazırlandığı anlaşılan *Kur'an-ı Kerim* nüshası da (no. 137) ketebe kaydına göre, 876/1471 yılında Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazi tarafından istinsah edilmiştir.³⁶ Tezhipleri, hattı ve cildi özenle hazırlanmış olan bu nüshanın ketebesinde istinsah yeri belirtilmemiştir. Ancak eserin cildinin ve tezhip tasarımlarının üslupları Akkoyunlu Türkmen dönemi Şiraz el yazmalarını andırmaktadır.³⁷ Bu nüshada *Kur'an* metni altın yaldız sülüs hat ile satır aralarındaki Farsça çevirileri ise nesih hatla daha küçük ebatta siyah mürekkep ile yazılmıştır.

Söz konusu *Kur'an'dan* yaklaşık bir yıl sonra, 877/1472 yılında yine Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib tarafından istinsah edilmiş olan, hadis konulu bir *el-Hüsni'l-hasîn* nüshasının (SK, Hacı Beşir Ağa, no.96) ketebesinde Şiraz’da tamamlandığı yazılmaktadır (**res. 10**). Bu veriye dayanarak, hattatın hazırladığı Uzun Hasan adına ithaf taşıyan bu *Kur'an-ı Kerim* nüshasının da oğlu şehzade Halil tarafından Şiraz valiliği görevi sırasında, babası için hazırlatılmış olduğunu düşünmek mümkündür. Bu iki el yazmasının varlığı, Zeynu'l-Abidin’in Şiraz’da Akkoyunlu Türkmen valisi şehzade Halil’in hizmetine girdiğini göstermektedir. Bu durumda yukarıda sözü geçen 874/1470 tarihini taşıyan ve açılış madalyonunda Sultan Yakûb’un adı verilen *Tezkiretü'l Evliyâ* nüshasının (SK, Nuruosmaniye, no.2620) da Şiraz’da yazılmış olması mümkündür. 874/1470 yılında Şiraz şehri Akkoyunluların eline geçmiş ve 875/1471 yılından itibaren, Sultan Halil bu şehrin valisi olarak 1478’e kadar burada kalarak kitap sanatları ve sanatçıları himaye etmiştir.³⁸ Bu bilgiler ışığında Zeynu'l-Abidin kâtibin bu dönemde Şiraz’da çalıştığı ve Akkoyunlu döneminin başında Sultan Halil’in hizmetine girdiği anlaşılmaktadır.

34 Faruk Sümer, “Akkoyunlular.” *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*. Hazırlayanlar: Necip Aygün Akkoyunlu ve Adil Şen, Ankara: 2003, 273-274.

35 Bu el yazma eserin tezhip üslubunun, 15. yüzyıl sonlarında yaygın olan tezhip üsluplarına yakınlık göstermesi de bu varsayımı güçlendirmektedir.

36 Mohammadinezhad, “*Akkoyunlu Türkmen Sultanı Halil*”, 324-325.

37 Eserin cildi ve tezhip tasarımları ileriki satırlarda değerlendirilecektir.

38 Tihranî, *Kitâb-i Diyârbakriyya*, II: 540; Sultan Halil sanat hamiliği için bkz: Mohammadinezhad, “*Akkoyunlu Türkmen Sultanı Halil*”.

Zeynu'l-Abidin, istinsah ettiği *Kur'an-ı Kerim* ve dini konulu bazı eserlerinde farklı hat çeşitlerini değişik ebatlarda bir arada kullanmıştır. Bu eserlerde genellikle her sayfa yatay olarak beşe veya yediye bölünmüş, farklı bölümlerde, farklı ebatta hatlar yer almıştır. Bu tarz tasarımlarda genelde sayfanın baştaki, ortadaki ve alttaki bölümlerinde ibareler muhakkak veya sülüs hatla yazılmış, ortadaki diğer bölümlerde ise küçük ebatlı nesih hat tercih edilmiştir. Bazı örneklerde ortadaki veya üçüncü sırada bulunan daha büyük ebatta olan hatlar altın kalemle yazılmıştır (res. 4, 5, 12, 13).

Zeynu'l-Abidin'in aklam-ı sitte hatlarıyla istinsah ettiği el yazmalarda imzasının yer aldığı ketebe sayfalarında bazen diğer tüm sayfalarda kullandığı standart tasarımdan farklı düzenlemeleri kullanmıştır (res. 10, 13, 19).

Yakut el-Musta'sîmi (ö.1298) ve öğrencileri tarafından da benimsenerek, *Kur'an* nüshalarının sayfa düzeninde değişik hat çeşitleriyle birleşerek oluşturulan bu tarz kompleks tasarımlar, mushafın görsel görünümüne benzersiz bir dinamizm sağlamıştır. 15. yüzyılda Timurî ve Türkmen topraklarında bu tarz sayfa tasarımının yeni ve farklı örnekleri geliştirilmiştir.³⁹

Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib'in istinsah ettiği eserlerde, bu tarz sayfa tasarımı cüzler halinde hazırlanmış ancak günümüze dağılmış durumda olan 888/1483-1484 tarihli *Kur'an-ı Kerim* nüshasında görülür. Bu nüshanın iki cüzü, Dublin Chester Beatty kütüphanesinde (Ms.1501-1502) bulunmaktadır,⁴⁰ diğer iki cüzü ise Sotheby's Londra'da satılmıştır (res. 13).⁴¹ Sotheby's kataloğundaki tanıtıma göre, eserin birinci cüzünün başındaki ithaf kaydından söz konusu *Kur'an-ı Kerim* nüshasının Akkoyunlu Türkmen Sultanı Yaküb adına hazırlandığı anlaşılır. Sözü geçen tarihte Sultan Yaküb Tebriz'de hüküm sürmekte olduğu için, bu nüsha da muhtemelen Tebriz'de hazırlanmış olmalıdır. Cüzlerdeki hatların üstün kalitesi ve farklı aklam-ı sitte hatlarına bir arada yer verilmesi, bu *Kur'an* nüshasının Zeynu'l-Abidin'in üstatça ortaya koyduğu eserlerinden birini teşkil ettiğini gösterir.

Zeynu'l-Abidin'in, 888/1483-1484 yılında hazırladığı Sultan Yaküb'un *Kur'an* nüshasıyla, hat ve tezhip üslupları bakımından benzeşen bir diğer *Kur'an* nüshası daha vardır. İran'da Meclis el yazma eser kütüphanesinde no.858 ile bulunan bu nüshayı hattat ketebe kaydına göre 902/1496-1497 yılında tamamlamıştır (res. 4, 11). Ancak bu nüshanın başındaki sayfalar kaybolmuş olduğundan, kimin için hazırlandığı bilinmemektedir.

Peygamberin medhiyesini içeren Arapça bir eserin çevirisi olan *Tercüme-i manzum-i kaside-i bed'ül-emâli* (SK, Reşid Efendi, no.1322) nüshasında da Zeynu'l-Abidin yine yukarıda bahsi

39 Simon Rettig, "Shaping the Word of God: Visual Codifications of the Qur'an between 1000 and 1700", *The Art of the Qur'an: Treasure sfrom the Museum of Turkish and Islamic Arts*, Masumeh Farhad and Simon Rettig, Washington D.C., Arthur M. Sackler Gallery, 2016, 82-83; Blair, *Islamic Calligraphy*, 267-268; ayrıca Lale Uluç ile Bora Keskiner tarafından incelenen ve yayına hazırlanan *Şah Tahmasp Murakkası* (İÜK,F.1422) çalışmasında da bu konu üzerinde durulmakta ve yeni tespitler ortaya konulmaktadır.

40 A. J. Arberry, *The Koran Illuminated; A Handlist of the Korans in the Chester Beatty Library*. (Dublin: Hodges Figgis & Co. Ltd, 1967), 45, no. 147-148, plate 6; Soucek, "Calligraphy," 11, res. 3-4.

41 Bkz. (<https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2019/arts-of-the-islamic-world/an-illuminated-quran-juz-xxix-copied-by-zayn-al>), (<https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2019/the-shakerine-collection-calligraphy-in-qurans-and-other-manuscripts/an-illuminated-quran-juz-ii-copied-by-zayn-al>).

geçen iki *Kur'an* nüshasındakine benzer bir tasarım kullanmıştır. Tarihsiz olan bu yazmada da her sayfa yatay olarak beşe bölünmüştür, ilk ve son satırlardaki muhakkak hatla olan satırlar siyah kalem ile, ortadaki sülüs hatla olan satır ise altın kalem ile yazılmıştır. İkinci ve dördüncü satırlarda da Arapça metnin Farsça çevirisi küçük ebatlı nesih hatla yer almıştır (**res. 12**).

Zeynu'l-Abidin'in elinden çıkan, tarih kaydı taşımayan bir *Sad Kelime* nüshası da (CBL, Per.126) mevcuttur.⁴² *Sad Kelime* ismi ile tanınan bu eserin asıl adı *Matlûbü külli tâlibim inkelâmi Emîri'l-mü'minîn 'Alî b. Ebî Tâlib* olup, konusu Hz. Ali'nin yüz hikmetli sözünün Farsça tercümesi ve açıklamasıdır. Bu el yazmasında da sayfa yapısı yediye bölünmüş, ikinci, dördüncü ve altıncı satırlara altın kalem ve büyük ebatlı sülüs hatla Arapça metin, diğer satırlara ise siyah kalem ve küçük ebatlı nesih hatla Farsça çevirileri yazılmıştır (**res. 5**).

Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazî'in İstinsah Ettiği Eserlerin Tezhip Tasarımları

Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazî kopyaladığı en erken tarihli (857/1453) eser olan *Tarih-i Güzide* nüshasının tezhipli serlevhasının genel tasarımı, Brown'un yayımladığı fotoğrafta izlendiği gibi, Karakoyunlu Türkmenleri dönemi eserlerinde 15. yüzyıl ortalarından itibaren uygulanan bir tasarımı tekrarlamaktadır (**res. 20**). Levha tezhibin üst ve alt bölümlerini oluşturan dikdörtgen alanlar, iç içe geçen geometrik formlu paftalarla bölünmüştür. Serlevhanın pervazına da sayfa kenarına doğru çıkıntı yapan üçgen formlu bir haşiye yerleştirilmiştir.⁴³ Bu tarzda biçimlenen geometrik paftaların Karakoyunlu Türkmen tezhip sanatına Timurlu Herat tezhip üslubunun etkisiyle girdiği düşünülür.⁴⁴ Eserin hazırlandığı 857/1453 yılı, Şiraz da dâhil olmak üzere bütün Fars bölgesinin Timurlular'ın hâkimiyetinden çıkıp, Karakoyunlu Türkmenleri'nin eline geçtiği yıldır. Şehrin yeni valisi olan şehzade Pir Budak 857/1453 yılından 867/1462 yılına kadar Şiraz'ı yönetmiş⁴⁵ ve kitap sanatlarını himaye etmiştir.⁴⁶ Nüshanın tezhibi, Şiraz şehrinde 15.yüzyıl ortalarında hazırlanan el yazmalarında izlenen tezhip üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır.

Zeynu'l-Abidin'in bu eserden sonra, bir yıl arayla istinsah ettiği 863/1459 tarihli *Külliyat-ı 'İmâd* (TİEM, no.2030)⁴⁷ ile 865/1460 tarihli *Divan-ı Nizârî-i Kuhistanî* (Çorum, HPYEK, no.1955)⁴⁸ nüshalarını ise bizzat tezhiplemiş ve ciltlemiş olduğu, ilgili eserlerin yukarıda verdiğimiz ketebe kayıtlarından anlaşılmış idi. *Külliyat-ı 'İmâd* (TİEM, no.2030) nüshasında bir madalyonu, bir tezhipli serlevha (**res. 14**) ile dört tezhipli unvan; *Divan-ı Nizârî-i Kuhistanî* (Çorum, HPYEK, no.1955) nüshasında da bir madalyonu ile iki tezhipli unvan bulunmaktadır.

42 Arberry, Minovi ve Blochet. *The Chester Beatty Library*, 54.

43 Örneğin, Pir Budak için hazırlanmış ancak istinsah yeri bilinmeyen bir Mevlâna Celalidin Rumî'nin *Mesnevi-i Manevi* nüshasının (Oxford, Bodleian kütüphanesi, no: Elliott 251) serlevha tezhip tasarımında da bu tarz geometrik paftalar görülür. Resimler için bkz: Roxburgh, "Many a Wish", 206-211.

44 Roxburgh, "Many a Wish", 212.

45 Tihirânî, *Kitâb-i Diyârbakriyya*, II: 361-366.

46 Pir Budak için hazırlanmış tezhipli el yazmaları için bkz: Roxburgh, "Many a Wish", 2014.

47 Aga-oglu, *Persian Bookbinding*, Plate. XVIII.

48 Ateş, İstanbul Kütüphanelerinde, 229-230.

Kâtibin nesta'lik hatla istinsah ettiği ve tezhiplendiği bu iki eserin tezhip tasarımları birbirlerine yakınlık göstermektedir. Her iki el yazması eserin başındaki tezhipli madalyonlar daire formunda olup, dış bordürleri lacivert zemin üzerine altınla bezemelidir ve her ikisinin merkezindeki alan sadece altınla boyanmış olup, herhangi bir yazı veya süsleme içermemektedir (**res.21, 22**). Bu iki nüshanın tezhipli serlevha ve unvan tezhipleri de kompozisyon, renk ve desen anlayışı bakımlarından birbirine benzemektedir, tezhipli unvanların üst kısımlarına badem biçimli haşiyelerin yerleştirilmiş oluşu da dikkat çekicidir (**res.1, 2**).

15. yüzyılın başında Şiraz'da yaygın olan ve Elaine Wright tarafından "bitkisel motifli/lacivert-altın renkli" ve "palmet-rumî-hatayî motifli bitkisel üslup" olarak adlandırılan tezhip üslupları, sonraki yıllarda Şiraz'da ve Herat'ta oluşturulan tezhip üsluplarının temel taşlarını oluşturmuşlardır. Lacivert zemin üzerine altınla işlenen bitkisel motiflerin yer aldığı "Bitkisel motifli/lacivert-altın renkli" üslup, 14. yüzyılda Muzafferîlerin döneminde ortaya çıkarak, Timurlu dönemi Şiraz'ında geliştirilmiştir. Üslubun ana özelliği, altın ve lacivert tonlamalarının ağırlıklı kullanılması ve serbest tasarım kompozisyonlarından oluşmasıdır. Desen olarak ise çoğu zaman altın renkli zarif ve kontürsüz hatayî dalları ve yaprakları iç içe girerek serbest tasarımla lacivert zemin üzerine uygulanmıştır. Wright'ın "palmet-rumî-hatayî motifli bitkisel üslup" adını verdiği diğer tezhip üslubu Celayîrî dönemi tezhiplerinden kaynaklanarak, 1430'lu yıllarda Şiraz'da yaygın hale gelmiş, stilize bitkisel motiflerin uygulandığı bir üsluptur. Palmet, rumî ve hatayîlerin tezhip tasarımlarında belirgin ana motifleri oluşturduğu bu üslupta desenler genelde beyaz veya siyah hatlarla tahrirlenmiştir.⁴⁹ İskender Sultan'dan sonra Şiraz'ın valisi olan İbrahim Sultan döneminde bu iki tezhip üslubu birlikte kullanılmışsa da Herat'ta hazırlanan Baysungur dönemi eserlerin tezhip üslubu "palmet-rumî-hatayî motifli bitkisel üsluptan" kaynaklanmıştır. "Palmet-rumî-hatayî motifli bitkisel" tezhip üslubu, 15. yüzyılda geliştirilerek, Timurlu şehzadeleri İskender Sultan ve Baysungur ile Karakoyunlu Türkmen şehzadesi Pir Budak için hazırlanmış eserlerde zirveye ulaşmış, Akkoyunlu Türkmen dönemi el yazmalarının tezhip kompozisyonlarının oluşmasında da önemli rol oynamıştır. "Bitkisel motifli/lacivert-altın renkli" isimli üslup ise 15. yüzyıl ortalarına kadar Şiraz'da devam etmiş, ancak Timurlu ve Türkmen tezhip üslupları "palmet-rumî-hatayî motifli bitkisel üslup" üzerinde geliştirildiği için bu tezhip üslubu yüzyılın ortalarına doğru kaybolarak ve 15. yüzyılın ikinci yarısındaki tezhipli yazmalarda pek görülmez olmuştur.⁵⁰

Ancak, Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib'in istinsah ettiği eserlerde sözü geçen her iki tezhip üslubu da görülmektedir. Yüzyılın ikinci yarısında yaygın olmayan "palmet-rumî-hatayî motifli bitkisel" tezhip üslubunun sanatçının 15. yüzyılın ortalarından yüzyılın sonuna kadar hazırladığı eserlerde görülmesi dikkate değer bir meseledir. Modası geçen bu tezhip üslubu yukarıdaki paragraflarda bahsi geçen, Zeynu'l-Abidin'in hat, cilt ve tezhibini yaptığı eserlerde görüldüğü gibi, onun imzaladığı ancak ketebe kaydında eserin tezhibini de yaptığına dair bir not geçmeyen birkaç eserde daha izlenir.

49 Bu tezhip üslupları hakkında detaylı bilgi için bkz. Wright, *The Look of the Book*, 106-118, res. 63-68.

50 Bu iki tezhip üslupları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Wright, *The Look of the Book*, 49-80, res. 43-46.

“Bitkisel motifli/ lacivert-altın renkli” tezhip üslubuna çok yakın olan bir tezhip üslubu, Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib'in tezhibini de yaptığı sözü geçen *Külliyat-ı 'Îmâd* (TİEM, no.2030) ile *Divan-ı Nizârî-i Kuhistanî* (Çorum, HPYEK, no.1955) nüshalarıyla birlikte (**res. 1, 2, 14, 21, 22**), onun istinsah ettiği iki *Kur'an-ı Kerim* nüshasında görülür. Bunlardan biri 888/1483-1484 tarihli olan ve Sultan Yakûb'a ithaf edilmiş ve değişik cüzlerden oluşan *Kur'an-ı Kerim* nüshası (CBL, Ms.1501-1502⁵¹ ve Sotheby's Londra kataloğundaki diğer cüzler) (**res. 13**), diğeri de 902/1496-1497 tarihli *Kur'an-ı Kerim* (İMEK, no.858) nüshasıdır (**res. 11**). Her iki *Kur'an* nüshasında da Zeynu'l-Abidin tarafından tezhiplendiğine ilişkin herhangi bir not bulunmamasına rağmen, tezhip tasarımlarının, *Külliyat-ı 'Îmâd* (TİEM, no.2030) ve *Divan-ı Nizârî-i Kuhistanî* (Çorum HPYEK, no.1955) nüshalarının tezhip tasarımlarıyla benzeşmesi sebebiyle, söz konusu eserlerin tezhiplerinin de onun tarafından yapılmış olabileceğini düşünmek mümkündür.

Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtibi Şirazi'in 15. yüzyılın sonuna kadar hazırladığı eserlerin bezenmesinde yüzyılın ilk yarısında yaygın olan ve daha sonra kullanılmayan bir tezhip üslubunu uygulaması, onun kişisel zevki veya tercihi olmalıdır. Gündem dışı kalmış bir tezhip üslubunun sadece Zeynu'l-Abidin'in değişik tarihlerde hazırladığı bu nüshalarda görülmesi, onun istinsah ettiği eserlerin bazılarının tezhip tasarımlarına katkılarda bulunduğunu gösterir. Simon Rettig'e göre bu dönemde mushaf kopyalayan hattatların, nüshaların görünümü ve süsleme tarzlarını yönlendirdikleri de bilinmektedir.⁵²

Ancak Zeynu'l-Abidin'in imzasını taşıyan bazı eserlerin tezhiplerinde, Akkoyunlu Türkmenleri döneminde geliştirilmiş olan “palmet-rumî-hatayî motifli bitkisel” tezhip üslubu da görülür. Örneğin, Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan (1425-1478) için hazırlanmış olan *Kur'an-ı Kerim* nüshasındaki (İAKR, no. 137) tezhipler bu üsluptadır. Eserin tezhip tasarımlarının üslubu, Akkoyunlu Türkmen Şiraz valisi Halil dönemi eserlerine özgü bir üslubu yansıtır ancak Karakoyunlu Türkmen dönemi eserlerinin tezhip üslubundan da izler taşırlar. Bu açıdan Uzun Hasan adına hazırlanmış *Kur'an* nüshasının tezhip tasarımları dikkat çekicidir. Bu nüshanın ilk yapraklarındaki (y. 1b-2a) tezhipli serlevha Fatiha suresini içerir (**res.15**), 2b yaprağında başlayan Bakara suresi (**res.17**) ile tüm surelerin başlıkları tezhiplidir. Ayrıca hâtimesi ile sayfa kenarlarındaki yuvarlak veya badem formundaki madalyonlardan oluşan hizib gülleri de tezhiplidir. Eserin tezhip üslubu Zeynu'l-Abidin'in bizzat tezhiplendiği el yazmalarının bezeme üslubu ile örtüşmediğinden, onun elinden çıktığı konusunda fikir yürütmemiz mümkün değildir. *Kur'an* nüshasının tüm tezhip tasarımlarında lacivert ve altın dengesinin hâkim olduğu görülür, motiflerin renklendirilmesinde ise siyah, kırmızı ve açık mavi kullanılmıştır. Eserin tezhip üslubu, genel hatlarıyla Karakoyunlu Türkmen şehzadesi Pir Budak dönemi eserlerinin tezhip üslubuyla ortak özellikler taşımaktadır. Genel tasarımıyla Sultan Halil dönemi eserlerinin tezhipli unvanlarıyla benzeşen Bakara suresinin unvan tezhibinde izlenen kapalı

51 Resim için bkz. Mohammadinezhad“*Akkoyunlu Türkmen Sultanı Halil*”, 197, res. 6.4.

52 Rettig, “Shaping the Word of God”, 83.

alan sıralarına (**res. 17**), Pir Budak döneminde hazırlanan bazı el yazmalarının tezhiplerinde de yer verilmiştir, ancak bu kompozisyon daha çok Akkoyunlu Sultan Halil dönemi eserlerinin unvan tezhiplerinin karakteristik özelliği olmuştur.⁵³ Nüşhanın Sultan Halil'in Şiraz valiliği döneminin başlarında hazırlanmış oluşu, tezhip tasarımlarına Karakoyunlu dönemi etkilerinin yansımaları sağlamış olmalıdır.

Söz konusu olan *Kur'an-ı Kerim* nüshasındaki hatime tezhibinde alt ve üst kısımlardaki dikdörtgen alanların kenarları ile rumîlerin oluşturdukları formların içleri siyah renk ile boyanmıştır (**res. 18**). Siyah rengin kullanılması da yine Pir Budak dönemi tezhip üslubuyla olan bir diğer benzerliği oluşturur. Bu yazmanın başındaki ilk sayfanın (y. 1a) ortasında, daire formundaki büyük bir madalyonun beyaz zemini üzerinde, altın mürekkeple yazılmış Uzun Hasan'a ithaf ibaresi yer alır (**res. 9**). Madalyonun orta kısmı oldukça büyük tutulmuş ve gayet ince bir bordür ile çevrelenmiştir. Nüşhanın ketebe kaydı da metnin sonuna yazılmamış, son sayfada (y. 631b) baştaki madalyona benzeyen bir madalyonun içinde yer almıştır (**res. 19**). Sultan Halil döneminde hazırlanmış eserler arasında özgün olup başka bir örneği bulunmayan bu *Kur'an*'ın ithaf madalyonu, Husâm bin Muhammad Râşid Hârezmi'ye ait metinlerin derlendiği bir eserin (CBL, Per.134) Şiraz'da 864/1459 yılında hazırlanmış olan nüshasının⁵⁴ başındaki Pir Budak ithafını içeren madalyonla benzeşir.⁵⁵

Zeynu'l-Abidin'in istinsah ettiği, tarih kaydı taşımayan *Sad Kelime* (CBL, no.126)⁵⁶, nüshasının tezhipleri de üslup açısından onun Uzun Hasan adına istinsah ettiği *Kur'an*'ın (İAKR, no.137) tezhipleriyle benzerlik göstermektedir. Söz konusu eserin baştaki madalyonu ve unvanının tezhip tasarımları, Sultan Halil dönemine özgü Akkoyunlu Türkmen üslubunun özelliklerini yansıtır.⁵⁷ Zeynu'l-Abidin'in, Akkoyunlu Türkmen şehzadesi Sultan Halil'in Şiraz valiliği dönemi içinde 877/1472 yılında Şiraz'da kopyaladığı bir *el-Hüsni'l-hasîn* nüshasının (SK, Hacı Beşir Ağa, no.96) başındaki tek unvan tezhibinde de yine döneme özgü Akkoyunlu Türkmen tezhip üslubu özellikleri görülür.

Hattatın 870/1465-66 yılında Karakoyunlu Türkmenlerinin hâkimiyeti altında olan Hemedan şehrinde hazırladığı bir diğer eser, *Muhtasar-ı Tergîbü's-salavât* nüshasıdır (TSMK, K.783). Eserin 1a yaprağındaki Karakoyunlu Türkmen sultanı Cihanşah'ın oğlu, Yusuf Mirza'ya ithaf ibaresinin yer aldığı tezhipli madalyon (**res. 7**) ile 1b yaprağındaki tezhipli unvan (**res. 16**) Timurlu Herat tezhip üslubunun etkilerini taşıyan Karakoyunlu Türkmen üslubundadır. Tezhipli ithaf madalyonu ve unvanın dış pervazlarında sıralanan kapalı alanlar ile geometrik paftalı tasarımı, 857/1453 tarihli *Tarih-i Güzide* nüshasının serlevha tasarımıyla da benzeşir.

53 Sultan Halil dönemi eserlerinde uygulanan tezhip üslubunun özellikleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Mohammadinezhad, "Akkoyunlu Türkmen Sultanı Halil", 305-312.

54 Arberry, Minovi ve Blochet. The Chester Beatty Library, 65.

55 Resim için bkz. Roxburgh, "Many a Wish,"194, fig. 9.8

56 Arberry, Minovi ve Blochet. The Chester Beatty Library, 54-55, no.126.

57 Resimler için bkz: Mohammadinezhad "Akkoyunlu Türkmen Sultanı Halil", 200, resim 6.6, 6.7

Zeynu'l-Abidin'in 874/1470 yılında istinsah ettiği ve Sultan Yaküb'un ithaf adını taşıyan *Tezkiretü'l Evliyâ* (SK, Nuruosmaniye, no.2620) nüshası da yukarıda belirtildiği gibi, bu tarihte yazılıp, daha sonraları Sultan Yaküb'un saltanatı sırasında (1478-1490) ona ithaf edilmiş olmalıdır. Eserin başındaki Sultan Yaküb'un adının yer aldığı tezhipli madalyonun ve 1b-2a yapraklarındaki serlevha tezhibinin üslubu söz konusu varsayımı güçlendirmektedir (**res. 8**). Zirâ, bu tezhiplerde görülen altın zeminli büyük alanlara daha önceki senelerin tezhip tasarımlarında yer verilmemiştir. Lacivert ve altın dengesinin gözetildiği Sultan Halil dönemi eserlerin tezhip tasarımlarının üslubunda lacivert genellikle arka planların ana rengi olarak kullanılmıştır. Yüzyılın sonuna doğru hazırlanmış olan el yazmalarının tezhiplerinde ise altın daha büyük alanların zemin rengi olarak tercih edilmiştir. *Tezkiretü'l Evliyâ* (SK, Nuruosmaniye, no.2620) nüshasının tezhipleri, bu açıdan geç dönem Türkmen üslubunu andırmaktadır. Bu sebeple, metni muhtemelen 874/1470'de Şiraz'da yazılmış olan bu eserin, ithaf madalyonu ile serlevha tezhibinin Sultan Yaküb döneminde yapıldığını düşünmek mümkündür.

Zeynu'l-Abidin b. Muhammed-ı el-Kâtibi Şirazi'in Mücellit Olarak Eserleri

Ketebelerindeki notlardan, Zeynu'l-Abidin'in istinsahlarının yanı sıra tezhiplenmeleri ve ciltlenmelerinden de sorumlu olduğu anlaşılan, 863/1459 tarihli *Külliyat-ı 'Îmâd* (TİEM, no.2030) ile 865/1460 tarihli *Divan-ı Nizârî-i Kuhistanî* (Çorum, HPYEK, no.1955) nüshalarından sadece *Külliyat-ı 'Îmâd*'ın cildi günümüze özgün olarak ulaşmıştır. Eserin cildi, hünerli bir mücellidin elinden çıktığını kanıtlayacak derecede kalitelidir (**res. 23, 24**). Bu cildin koyu kahverengi deri ile kaplanmış olan dış kapağında, altınla konturlanmış salbekli şemse ve köşebentlerin oluşturduğu bir tasarım seçilir. Şemse ve köşebentlerin içleri, muhtemelen alet veya kalıp baskı ile yapılmış sığ bezemelerle dolguludur. Şemsenin içine bir ağaç ve hatayî dalları arasında iki ceylan figürü, köşebentlerin içine de hatayî dalları arasında birer tavşan figürü işlenmiştir. Bu tasarımın etrafını ince altın zencirekler ve sade bordürler çevrelemektedir. Miklepli cildin iç kapağı ise koyu kırmızı renk deri üzerine deri oyma (kat'ı) bezemeli salbekli şemse düzeninde tasarlanmıştır. Kenarları altınla konturlanmış şemsenin içindeki mavi zeminli deri oyma bezemede hatayî dalları arasında tilkiye benzeyen bir hayvan figürü vardır. Miklebin içindeki şemsede ise altın zeminli deri oyma bezemede hatayî dalları arasında iki tavşan figürü görülür. Karakoyunlu Türkmenleri döneminde muhtemelen Pir Budak'ın himayesinde hazırlanmış olan bu cildin hayvan figürleriyle bezeli tasarımı, Timurlu Herat cilt tasarımlarının etkilerini yansıtır.

Zeynu'l-Abidin'in istinsah ettiği, sözü geçen iki el yazmasının dışında herhangi bir eserinde ciltlenmesinde yetkili olduğuna dair bilgi veren bir nota rastlanılmamışsa da usta bir mücellit olduğu anlaşılan bu kâtibin, başka ciltleri de tasarlanmış olması ihtimali vardır. Örneğin, onun tarafından istinsah edilmiş olan Uzun Hasan'a ithaf taşıyan *Kur'an* nüshasının da ustaca hazırlanmış tekil bir cildi vardır. Bu cildin dış kapağı dönem ciltlerinin dış kapak süslemelerine pek benzemeyen bir tarzla bezenmiştir (**res. 25**). Alışılmışın dışında geometrik formlu şemse ve köşebentlerin yer aldığı bu bezeme, Timurlu Herat etkili Karakoyunlu tezhip tasarımlarını

hatırlatır. Bu tasarımda şemse ve köşebentlerin yerine geçen formların içleri sıvama altınla boyanmış ve içlerine rumî, hatayî, çiçek ve Türkmen düğümü motifleriyle simetrik kuruluşlu bir bezeme yapılmış, etrafi soğuk bırakılmış (altınlanmamış) pafta sıralarıyla çevrelenmiştir.

Nüşhanın iç kapağı da yine dönemin diğer cilt örneklerine göre değişik bir tasarıma sahiptir (**res. 26**). Merkezde düğümlü bulut motiflerinin oluşturduğu sekiz kollu yıldız formunda bir şemse ile onun etrafında kümelenen düğümlü bulut motiflerinden oluşan, tüm yüzeyi kaplayan bu bezeme tasarımı, yine düğümlü bulutların sıralandığı bir bordürle çevrilidir. Bu tasarım, bütün detayları ile birebir, Şiraz'da 863/1459 tarihinde Pir Budak için hazırlanmış olan *Divan-ı Kâsım* nüshasının (TİEM, no.1986) dış kapağına uygulanmış olan tasarım ile aynıdır (**res. 27**). *Divan-ı Kâsım* (TİEM, no.1986) nüshasının dış kapağındaki tasarım boyanmamışken, *Kur'an* nüshasının (İAKR, no.137) iç kapağındaki desende motiflerin üzeri altınla, ortadaki alanın zemini maviyle, merkezdeki şemse formu ile bordürün zemini ise siyahla renklendirilmiştir. Yakından göremediğimiz bu iç kapağın bordür kısmında Siyah zemin üzerine ince sedef parçalarıyla süslenmiştir.⁵⁸ İki ciltteki tüm bezeme detaylarının tıpatıp uyuşması⁵⁹, her ikisinin kapaklarına aynı levha kalıbının muhtemelen “sıcak baskı tekniği”⁶⁰ ile uygulandığını göstermektedir. Pir Budak'tan sonra Şiraz'ın kitap sanatı hamisi olan Sultan Halil tarafından hazırlanmış olan bu ciltte, aynı levha kalıbı, bu sefer bir iç kapak bezemesi için kullanmış olmalıdır. Bu benzerliğin dışında, *Divan-ı Kâsım* nüshasının (TİEM, no.1986) Zeynu'l-Abidin'in mücellit de olduğuna ilişkin notu içeren *Külliyat-ı 'Îmâd* (TİEM, no.2030) adlı eser ile aynı senede muhtemelen Pir Budak için hazırlanmış olduğu düşünüldüğünde, hem *Divan-ı Kâsım* nüshasının hem de Uzun Hasan *Kur'anı* nüshasının ciltlerinin Zeynülâbidîn b. Muhammed el-Kâtib'in işi olması mümkün gözükmemektedir.

Onun 870/1465-66 yılında istinsah ettiği *Muhtasar-ı Tergîbü's-salavât*, (TSMK, K.783) nüshasının da sanat değeri yüksek bir cildi vardır. Dış kapak, iri bir salbelkli şemse ve dört köşebent ile süslenmiştir. Bu tasarımın etrafının kalın bir bordür ile çevrelediği ve altın yaldızla konturlandığı görülür (**res. 28**). Bu kapağın bezemesi, Zeynu'l-Abidin'in *Külliyat-ı 'Îmâd* (TİEM, no.2030) için hazırladığı cildin dış kapağının (**res. 23**) süsleme

58 Filiz çağman'ın makalesinden Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesinde E. H. 1636 numara ile bulunan Sultan Hüseyin Mirza'nın Türkçe olarak yazdığı *Divan-ı Hüseyini* nüshasının bazı resimlerinde de arusek denilen sedef parçaları ile süslendiği anlaşılmaktadır. Bu yazma 897/1492 yılında Sultân 'Alî el-Meşhedî'nin tarafından Herat'ta hazırlanmıştır. Bu eser ve sedef parçalarıyla süslenmiş diğer birkaç örnek için, bkz. Filiz Çağman, “The Miniatures of the Divan-ı Hüseyini and the Influence of their Style”, *Fifth International Congress of Turkish Art*, G. Féher (ed.), Budapeşte, 1978, 232; aynı teknik ayrıca, 1496 yılında Herat'ta hazırlanmış olan Emir Hüsrev'e ait *Heşt Bihişt* adlı eserin bir nüshasının (TSMK, H. 676) cildinin dış kapağında da sedef parçaları kullanılmıştır. Resim için bkz. Tim Stanley, “The Rise of the Laquer Binding.” *Hunt for Paradise: Court Arts of Safavid Iran 1501-76*, ed. Jon Thompson and Sheila Canby, New York: Asia Society Museum, 2003, 187.

59 İki cilt de ebat olarak 26 x 18 cm.

60 Eski dönem cilt sanatı teknikleri hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz ancak günümüze gelen bazı genel bilgilerden Sıcak Baskı tekniği tarih içerisinde cilt sanatında kullanıldığı anlaşılır. Söz konusu teknikte cilt üzerinde uygulanacak olan bütün desen önce metal bir levha üzerinde uygulanır ve daha sonra ısıtılmış levha deri üzerine basılır, böylece levhanın üzerine olan desen nispeten derin bir iz bırakarak deriye aktarılır. Bu tekniğin karşılığında “sığ kabartma” tekniği var. Bkz. Dipnot 60

tarzı ile bazı açılardan benzerlik göstermektedir. Her ikisinde de “sığ kabartma”⁶¹ bezemeler seçilir ve kompozisyon da genel olarak aynıdır; iri salbekli bir şemse ile köşebentlerin benzer formda olmaları ve hepsinin kalın bordür ile çevrelenmesi de her iki cilt kabının dış kapağı arasındaki yakınlığı gösteren özelliklerdir. Bu cildin iç kapağında da çok ince bir işçilikle deri oyma (kat’ı) tekniğinin uygulandığı bir tasarım görülür. Sekiz dilimli madalyon formundaki şemse ve köşebentler altın ve mavi zeminler üzerine deri oyma rûmillerle bezenmiş ve altınla konturlanmıştır (**res. 29**). Miklebin iç yüzünde de aynı tasarım, iki köşebent ve bir yarım madalyon şemse içinde deri oyma tekniğiyle tekrarlanmıştır. *Muhtasar-ı Tergîbü’s-salavât*, (TSMK, K.783) nüshasının cildinin, Zeynu’l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib’in işi olup olmadığı hakkında kesin bir görüşe sahip olmasak da bu benzerlikler, bu cildin de onun elinden çıkmış olabileceğini düşündürmektedir.

Sonuç

Bu makalede eserlerini tanıtmaya çalıştığımız Zeynu’l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazi, hattat, müzehhip ve mücellit olarak eserler vermiş çok yönlü bir sanatçıdır. Onun bu çok yönlülüğü 15. yüzyıl Şiraz’ında yetişmiş olmasıyla bağlantılı olmalıdır. Kazvinî’nin *Cevâhirü’l-ahbâr* adlı kitabında verdiği bilgilere göre, Şiraz’ın bu yüzyıldaki el yazması kitap üretimi aile bireyleri tarafından kolektif bir çalışmayla yapılmakta ve böylelikle kitap sanatlarının tüm dalları aile içinde de öğrenilmekteydi.⁶² İmzalarına “mücellit” lâkabını ekleyen Akkoyunlu Türkmen kökenli bir diğer kâtip, İran topraklarından Osmanlı ülkesine gelerek, 879/1474-75 ile 884/1480 yılları arasında İstanbul’da çalışan İsfahanlı Gıyasaddin’dir. “Gıyasaddin Mücellit el-İsfahani” şeklinde imzaları olan bu kâtipin hazırladığı ciltlerin yapım ve süsleme teknikleri, Fatih dönemi Osmanlı cilt sanatında büyük bir değişime katkıda bulunarak, II. Bayezid döneminde klasik Osmanlı cilt tasarımlarının oluşumunda önemli rol oynamıştır.⁶³ Şiraz kökenli olup, Akkoyunlu ülkesinden göç ederek, Osmanlı sarayının hizmetine giren çok yönlü iki sanatçı daha bilinir. Bunlardan biri hattat ve nakkaş olarak bilinen Derviş Muhammad b. Abdullah-ı Nakkaş,⁶⁴ diğeri ise hattat, nakkaş, müzehhip ve cilt ustası olarak Osmanlı sarayında çalışan Pir Ahmed b. Muhammed İskender’dir.⁶⁵

61 Cilt sanatında Sığ Kabartma tekniğinde Sıcak Baskı tekniğine (bkz, dipnot: 60) göre desenler daha yüzeysel ve sığ olarak uygulanır. Yine bu Teknik hakkında kesin bilgiler elimizde olmamakla beraber bunların cilt sanatında uygulanan kör aletlerle (bıçak tarzında olup ancak bıçak kadar keskin olmayan sadece iz bırakan aletler) ile uygulandığı düşüncesindeyiz.

62 Bu konuda detaylı bilgi için bkz, Kifayet Kuşa, “Bahş-ı Ahval-ı Hattatan ve Nakkaşan az kitab-ı Cevahirü’l-Ahbar.” *Nâme-yi Baharistan* 15, (2009/1388hş), 112.

63 Bkz. Julian Raby-Zeren Tanındı, *Turkish Bookbinding in the 15th Century*, ed. Tim Stanley, London: 1993, 71; bu kâtipin eserlerinin listesi için bkz. Raby-Tanındı 1993, s. 76.

64 (bkz. Aysin Yoltar, “Following the Path of a Nakkaş from the Akkoyunlu to the Ottoman Court”, *ArtibusAsiae* 67, No. 1, (2006), 170-172)

65 (bkz. Aysin Yoltar, “An Accomplished Artist of the Book at the Ottoman Court: 1515-1530.” M. Uğur Derman 65 Yaş Armağanı. Ed. I. C. Schick, İstanbul: Sabancı Üniversitesi,2001, 605.

15. yüzyılın ortalarından sonuna kadar aktif olan Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib el-Şirazî, Sultan Halil döneminde Şiraz'da çalışmış ve daha sonra Tebriz'e gitmiş olmalıdır. Onun önce Timurlular daha sonra da Akkoyunlular için çalıştığı kesin olarak bilinmektedir. Ancak bu usta sanatçının Pir Budak'ın Şiraz valiliğine denk gelen tarihi taşıyan bir eseri istinsah etmiş oluşu Karakoyunluların da hizmetine girmiş olduğunu göstermektedir. Bu hattatın 15. yüzyılda nesta'lik'in yanı sıra, aklam-ı sitte hatlarında da ustalaşmış olduğu ve bu hatların kaidelenmiş biçimlerini kullandığını anlaşılmaktadır. Zeynu'l-Abidin'in kariyeri tarihli ve imzalı el yazmaları sayesinde takip edilebilmektedir. Eserlerinin en erken tarihlisinin 857/1453, en geç tarihlisinin ise 902/1496 olması, onun en az yarım yüzyıl faal olduğunu göstermektedir. Ancak onun kariyerinin daha da erken başladığı, Şiraz'da Timurlu döneminde üstatlık makamına erişmiş olduğu anlaşılır. Bunu bir kanıtı, 869/1464-65 tarihinde hazırlanmış, Mevlânâ Celaleddin Rumî'nin *Mesnevi-i Manevî* adlı eserinin sanat değeri yüksek bir nüshasının⁶⁶ hattatının, kendisini Zeynu'l-Abidin Muhammed el-katib'in bir öğrencisi olarak tanıttığıdır. Bu yazmanın varlığı, Zeynu'l-Abidin'in yüzyılın yarısından önce öğrenciler yetiştiren, aktif bir kitap sanatı hocası olduğunu göstermektedir. Onun Timur'un torunu ve ayrıca veliahdı olan Pir Muhammed'in oğlu Emir Mübarize'd-din Abdurrahmân için çalıştığı da kesin olarak bilinmektedir. Timurlulardan sonra Karakoyunlu Cihanşah'ın oğlu Yusuf Mirza (ö.874) için de çalıştığı anlaşılan bu hattatın, Pir Budak için de çalışmış olması muhtemeldir. Onun Karakoyunlular'dan sonra İran topraklarının çoğunu ele geçiren Akkoyunlular'ın hâkimiyetinin başlangıcından sonuna kadar, bu devletin en önemli sanat hamileri olan Uzun Hasan'ın oğulları, Sultan Halil (1471-1478) ve Sultan Yakûb (1478-1490) için çalışmış olduğu da kesindir. 15. yüzyıl kitap sanatlarının estetik kuralları, büyük hamilere bağlı olmalarının yanı sıra, usta sanatçıların kariyerlerine bağlı olarak oluşmuştur. Zeynu'l-Abidin de bu ustalardan biridir. Onun, Sultan Yakûb için hazırladığı özgün *Kur'an* nüshasının yakın benzeri olan başka bir *Kur'an* nüshasını Sultan Yakûb'un vefatından sonra da (belli olmayan bir hami için?) hazırladığı belirlenebilmiştir. Ayrıca sanatçının 15. yüzyılın ikinci yarısında yaygın olmayan bir tezhip üslubunu kullanması da eserlerindeki estetik kurallar hakkında bizzat kendisinin karar verdiğine işaret etmektedir.

Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib, imzasının yer aldığı el yazmalarında aklam-ı sitte hat çeşitlerini de ustaca kullanmıştır. Bu eserlerde görülen sayfa düzenleri önceki yüzyıllara dayansa da özgün özelliklere sahiptir. Bu tür yazmalarda Zeynu'l-Abidin tarafından uygulanmış olan belli başlı bir sistem söz konusudur. Zeynu'l-Abidin nesih hatla Arapça ve Farsça tarih, din ve tasavvuf konulu eserleri istinsah etmiştir. Bazı Arapça eserlerde ise metni sülüsle, Farsça çevirilerini ise küçük ebatlı nesihle satır aralarına yazmıştır. Aklam-ı sitte hatlarının farklı çeşitlerini kullanarak yazdığı diğer eserleri arasında iki *Kur'an* nüshası ile Arapça bir edebî eser bulunur. Farsça edebî konulu iki eseri ise nesta'lik hatla yazmıştır.

66 Bu yazma, Christie's London, 21 April 2016'de satışa çıkarılmıştır (lot 80). Bu satışın kataloğunda bulunan bilgilere göre bu nüsha, Ahmed el-katib el-Şirazî isimli bir hattat tarafından istinsah edilmiştir. Hattat, bu yazmanın ketebesinde Zeynu'l-Abidin b. Muhammed el-Kâtib'in öğrencisi olduğunu belirtilmiştir. bkz: https://www.christies.com/lot/lot5985242?ldp_breadcrumb=back&intObjectID=5985242&from=salessummary&lid=1

Kısaltmalar

CBL	Chester Beatty Library
HPYEK	Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi
İAKR	İran Asitan-1 Kus-1 Rezevi
İMEK	İran Meclis Kütüphanesi
MMA	Metropolitan Museum of Art
SK	Süleymaniye Kütüphanesi
TİEM	İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi
TSMK	Topkapı Sarayı Kütüphanesi

Teşekkür: Bu makaleyi okuyup, yorumlayan ve düzeltmelerde yardım eden sevgili Lale Uluç ve Banu Mahir hocalarıma çok teşekkür ederim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

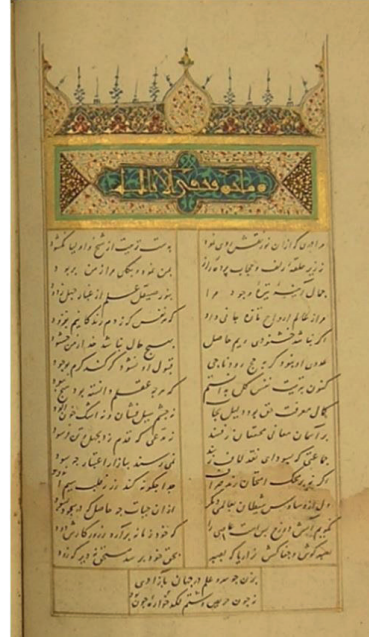
- Aga-oglu, Mehmet. *Persian Bookbinding in the Fifteenth Century*, Michigan: Ann Arbor University of Michigan Press, 1935.
- Arberry, A. J. M. Minovi ve E. Blochet. *The Chester Beatty Library, A Catalogue of the Persian Manuscripts and Miniatures*. Volume I, MSS. 101-150. Edited by the late J. V. S. Wilkinson. Dublin: Hodges, Figgis & Co. Ltd, 1959.
- Arberry, A. J. *The Koran Illuminated; A Handlist of the Korans in the Chester Beatty Library*. Dublin: Hodges, Figgis & Co. Ltd, 1967.
- Atılğan, Sevay Okay. *Karakoyunlu Türkmen Minyatürleri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2000.
- Ateş, Ahmed. *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1968.
- Beyanî, Mehdi. *Âsâr ve Ehval-I Hoşnevisan*, Tahran: İntişarat-ı İlmî, 1984 (1363hş).
- Blair, Sheila. *Islamic Calligraphy*. Edinburgh University Press, 2006.
- Browne, Edward. *The Tarikh-i-Guzida (Hamdu'llah Mustawfi-i-Qazwini)*. London: Brill, 1910.
- Çağman, Filiz. "The Miniatures of the Divan-ı Hüseyini and the Influence of their Style", *Fifth International Congress of Turkish Art*. Ed. G. Féher. Budapeşte, 1978, s. 231-259.
- Çetin, Nihad M. "Yakut Musta'simî." *İslam Ansiklopedisi*. XIII. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1993, 352-357.
- Dirayeti, Mustafa. *Fehrestgân-ı Nüshehâ-yı Hattî-i İnan*. Tahran: Sâzmân-ı Esnâd ve Kitâbhâne-i Milli-i Cumhûrî-i İslâmî-i İnan, 2011 (1390ş).

- Fezâilî, Habîbullah. *Atlas-i Hat*. İsfahan, 1971 (1350ş).
- Hândmir. *Tarih-i Habîbü'l-Siyer*. Hazırlayan: Debîr Siyâkî. Tahran: intişarat-i Hayyâm, 2001 (1380hş).
- Hüseyinî, Seyid Muhammed Taki. *Nuruosmaniye Kütüphanesi'nin Farsça Yazmalar Kataloğu*, Tahran: Sâzmân-i İrtibâtât-i İslâmî, 2015 (1394ş).
- Karatay, Fehmi Erdem. *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul, 1961.
- Kazvini, Mir Yahya. *Lübbü'l-tevârih*. Hazırlayan: Mir Haşim Mühaddis, Tahran: Encümen-i Âsâr ve Mefâhîr-i Ferhengî, 2007 (1386hş).
- Kuşa, Kifayet. "Bahş-ı Ahval-ı Hattatan ve Nakaşan az kitab-ı Cevahirü'l-Ahbar." *Nâme-yi Baharistan* 15, (2009/1388hş): 107-120.
- Mohammadinezhad, Masoumeh (Mercan Muhammedi). *Akkoyunlu Türkmen Sultanı Halil'in Kitap Sanatı Hamiliği*, yayımlanmamış doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2021.
- Simon Rettig, *La Production Manuscrite a Chiraz Sous Les AqQoyyunlu Entre 1467 et 1503*, yayımlanmamış doktora tezi, 2 Cilt, Université Aix-Marseille, 2011.
- Simon Rettig, "Shaping the Word of God: Visual Codifications of the Qur'an between 1000 and 1700", *The Art of the Qur'an: Treasures from the Museum of Turkish and Islamic Arts*, Masumeh Farhad ve Simon Rettig, Washington D.C., Arthur M. Sackler Gallery, 2016, s. 76-97.
- Raby, Julian- Zeren Tanındı, *Turkish Bookbinding in the 15th Century*, ed. Tim Stanley, London: 1993.
- Roxburgh, David J. *The Persian Album, 1400-1600: From Dispersal to Collection*, New Haven ve Londra: Yale University Press, 2005.
- Roxburgh, David J. "Many a Wish Has Turned to Dust: Pir Budaq And the Formation of Turkmen Arts of the Book." *Envisioning Islamic Art and Architecture; Essays in Honor of Renata Holod*. ed. David J. Roxburgh, Leiden: Brill: 2014, 175-222.
- Rümlü, Hasan. *Ahsenü'l-Tevârih*, Hazırlayan: Abdul Hüseyin Navayî, Tahran: Bongâh-ı Tercüme ve Neşr-i Kitap, 1970 (1349).
- Soucek, Priscilla. *Illustrated Manuscripts of Nizami's Khamse: 1386-1382*, yayımlanmamış doktora tezi, New York University, 1971.
- Soucek, Priscilla. "The Arts of Calligraphy." *The Arts of the Book in Central Asia*, General editor: Basil Gray, London: UNESCO, 1979, 7-34.
- Stanley, Tim. "The Rise of the Laquer Binding." *Hunt for Paradise: Court Arts of Safavid Iran 1501-76*, ed. Jon Thompson and Sheila Canby, New York: Asia Society Museum, 2003, s. 185-201.
- Sümer, Faruk. "Akkoyunlular." *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*. Hazırlayanlar: Necip Aygün Akkoyunlu ve Adil Şen, Ankara: 2003, 270-274.
- Tihârânî, AbûBakr. *Kitâb-i Diyârbakriyya; Ak-Koyunlu Tarihi*. 2 cilt. Yayımlayanlar: Necati Lugal & Faruk Sümer. Giriş ve Notlar: Faruk Sümer. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.
- Uluç, Lale. *Turkmen Governors, Shiraz Artists and Ottoman Collectors*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- Yoltar, Aysin. "An Accomplished Artist of the Book at the Ottoman Court: 1515-1530." *M. Uğur Derman 65 Yaş Armağanı*. Ed. I. C. Schick, İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2001, 603-616.
- Yoltar, Aysin. "Following the Path of a Naqqash from the Akkoyunlu to the Ottoman Court", *Artibus Asiae* 67, No. 1, (2006), 147-172.
- Wright, Elaine. *The Look of the Book, Manuscript Production in Shiraz, 1303-1452*. Seattle: University of Washington Press, 2013.

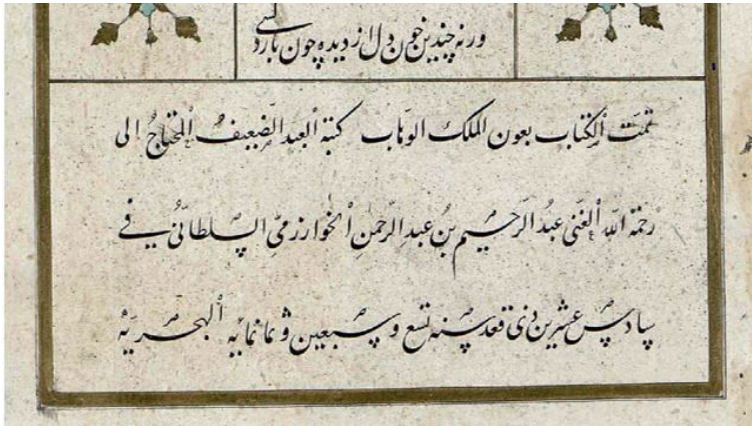
RESİMLER

Resim 1: Zeynülabidin b. Muhammed el-Kâtib'in nes'talik hatla istinsah ettiği ve tezhiplendiği *Külliyat-ı 'İmâd* adlı eserden bir unvan tezhibi, 863/1459, TIEM, no.2030, y.35b

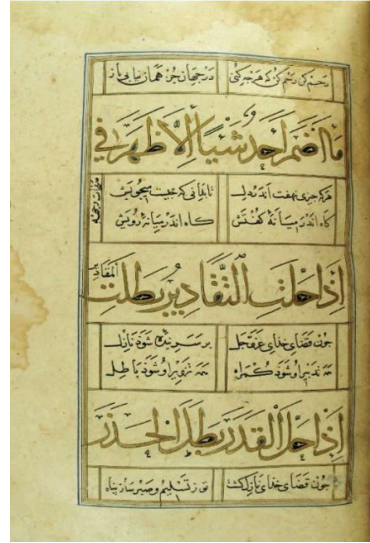
Resim 2: Zeynülabidin b. Muhammed el-Kâtib'in nes'talik hatla istinsah ettiği ve tezhiplendiği *Divan-ı Nizârî Kohistani* adlı eserden bir unvan tezhibi, 865/1460, Çorum, HPYEK, no.1955, y.98b

Resim 3: Abdürrahim Harezmi'nin nesta'lik hatla istinsah ettiği bir *Antoloji* nüshasından bir yaprak, 879/1475, SK, Ayasofya no. 3946, y.195a

Resim 4: Zeynülâbidîn b. Muhammed el-Kâtib'in sülüs-nesih hatla istinsah ettiği *Kur'an-ı Kerim*'den bir yaprak, 902/1496-1497, İMEK, no. 858, y.18a

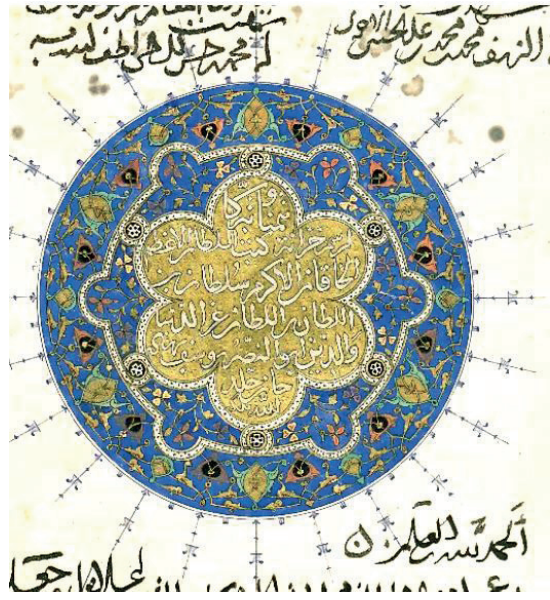

Resim 5: Zeynülâbidîn b. Muhammed el-Kâtib'in sülüs-nesih hatla istinsah ettiği *Sad Kelime* adlı eserden bir yaprak, tarihsiz (c.15 yüzyıl ikinci yarısı), CBL, Per. 126, y.10a

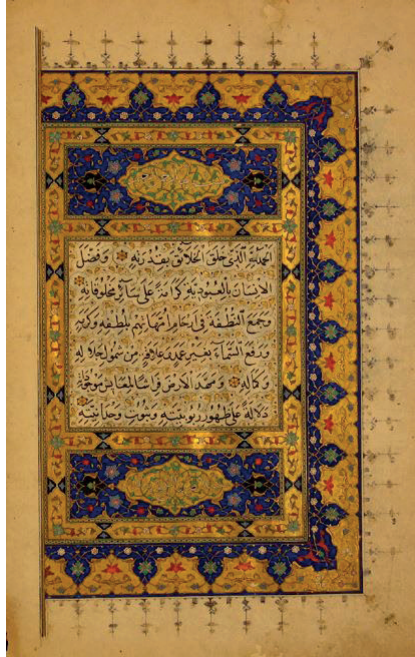

Resim 6: İthaf Madalyonu, *Tarih-i Güzide*, 857/1453, y.1a (Browne 1910)

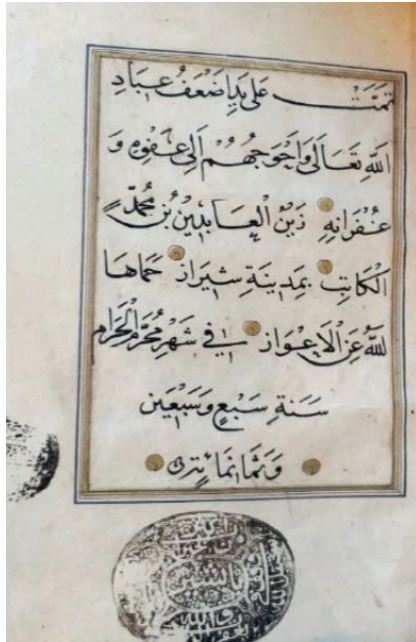
Resim 7: İthaf madalyonu, Muhtasar-ı Tarkıb-ı el-Selevât, 870/1465-66, TSMK, K.783, y.1a

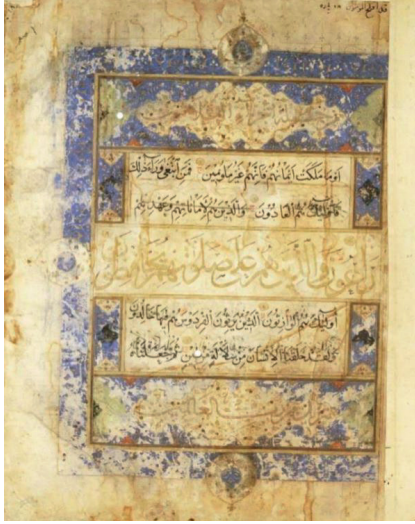
Resim 8: Zeynu'l Abidin b. Muhammed-ı el-Kâtib'in nesih hatla istinsah ettiği Tezkiretü'l Evliyâ-ı Attar adlı eserin serlevha tezhibi, 874/1470, SK, Nuruosmaniye, no.2620, y.1b

Resim 9: İthaf madalyonu, *Kur'an-ı Kerim*, 876/1471, İAKR, no.137, y.1a

Resim 10: Zeynu'l-Abidin b. Muhammed-ı el-Kâtib'in nesih hatla istinsah ettiği *el-Hüsni'l-hasîn* adlı eserden bir yaprak, 877/1472, Şiraz, 877/1472, SK, Hacı Beşir Ağa, no.96, y.227a

Resim 11: Zeynülâbidîn b. Muhammed el-Kâtib'in sülüs-nesih hatla istinsah ettiği ve muhtemelen tezhiplendiği (?) *Kur'an-ı Kerim*'in serlevha tezhibi, 902/1496-1497, İMEK, no.858, y.2a.

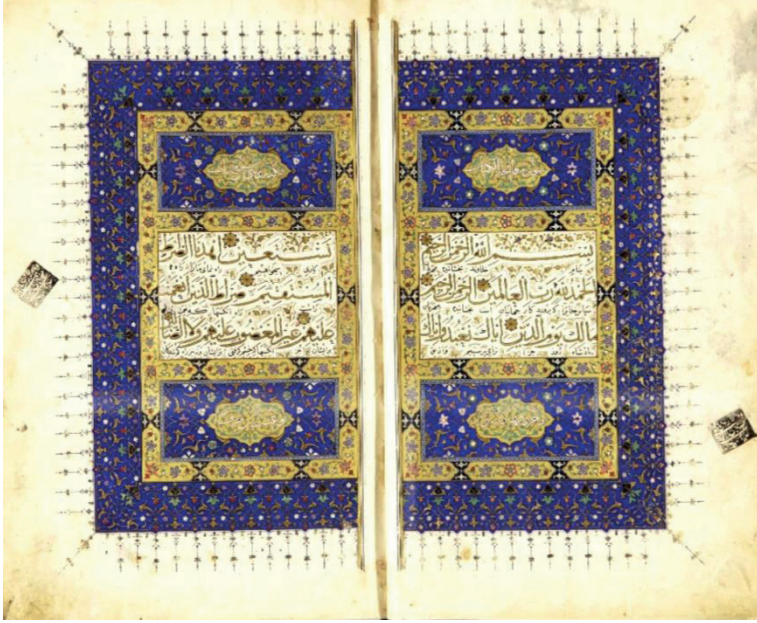
Resim 12: Zeynülâbidîn b. Muhammed el-Kâtib'in aklam-ı sitte hatlatıyla istinsah ettiği *Tercüme-i manzum-i kaside-i bed'ül emâlî* adlı eserden yapraklar, tarihsiz (c.15 yüzyıl ikinci yarısı), SK, Reşid Efendi, no.1322, y1b-2a.

Resim 13: Zeynülabidin b. Muhammed el-Kâtib'in aklam-ı sitte hatlarıyla istinsah ettiği Kur'an-ı Kerim cüzlerinden birine ait yapraklar, 888/1483-1484 (Sotheby's kataloğu 2019 lot 122)

Resim 14: Zeynülabidin b. Muhammed el-Kâtib'in nesta'lik hatla istinsah ettiği ve tezhiplendiği Külliyyat-ı 'Imâd adlı eserin serlevha tezhibi, 863/1459, TİEM, no. 2030, y.1b-2a

Resim 15: Zeynülabidin b. Muhammed el-Kâtib'in altın celi kalem ve sülüs hatla istinsah ettiği Kur'an-ı Kerim'den Fatiha suresini içeren serlevha tezhibi, 876/ 1471, İAKR, no.137, y.1b-2a

Resim 16: Zeynülabidin b. Muhammed el-Kâtib'in nesih hatla istinsah ettiği Muhtasar-ı Tarkıb-ı el-Selevât adlı eserin unvan tezhibi, 870/1465-66, TSMK, K.783, y.1b

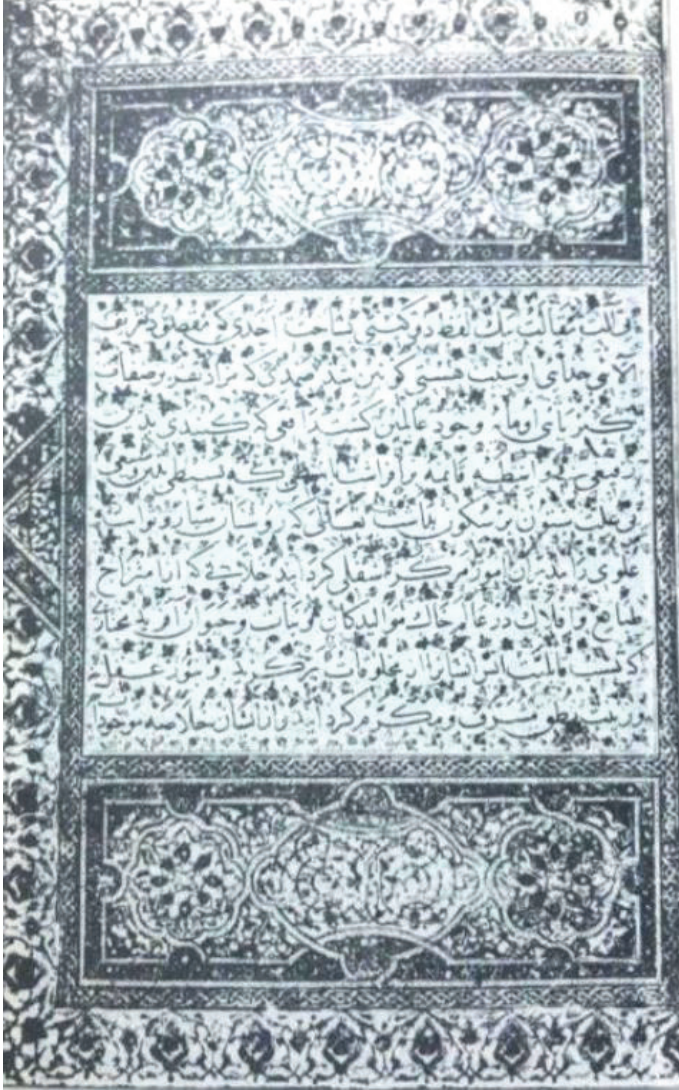
Resim 17: Zeynülabidîn b. Muhammed el-Kâtib'in sülüs-nesih hatla istinsah ettiği *Kur'an-ı Kerim*'den Bakara suresinin unvan tezhibi, 876/ 1471, İAKR, no.137, y.2b-3a

Resim 18: Zeynülâbidîn b. Muhammed el-Kâtib'in sülüs-nesih hatla istinsah ettiği, *Kur'an-ı Kerim*'in hatime tezhibi, 876/ 1471, İAKR, no.137, y.630b-631a

Resim 19: Zeynülâbidîn b. Muhammed el-Kâtib'in sülüs-nesih hatla istinsah ettiği, *Kur'an-ı Kerim*'in ketebe kaydı, 876/ 1471, İAKR, no.137, y.631b

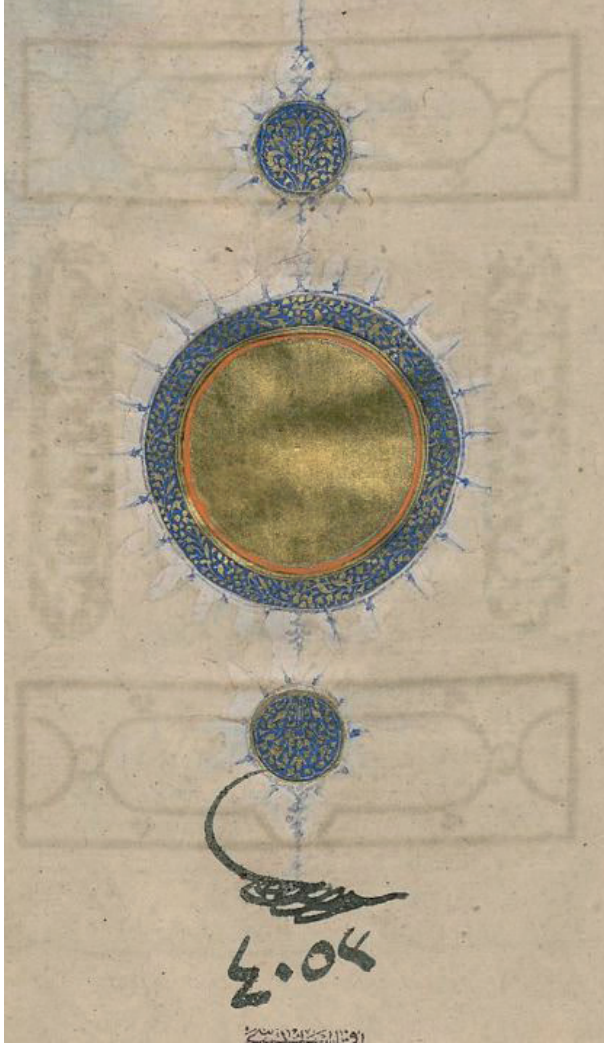

Resim 20: Serlevha Tezhibi, *Tarih-i Güzide*, 857/1453, y.2a (Browne 1910)

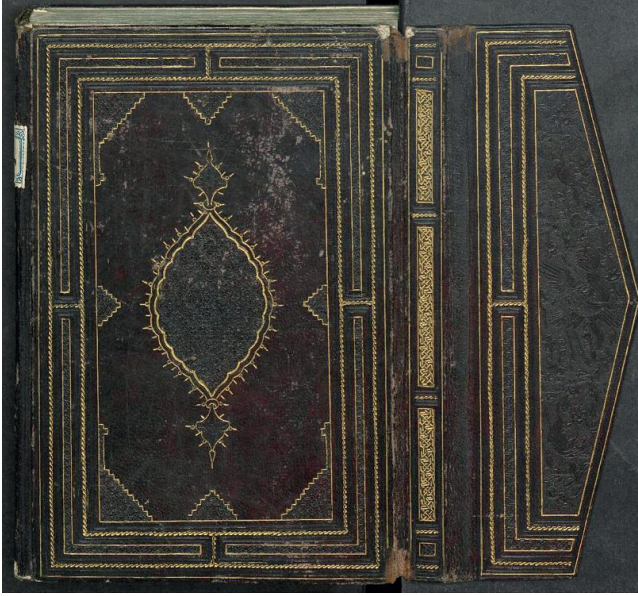

Resim 21: Zeynülabidin b. Muhammed el-Kâtib'in nes'talık hatla istinsah ettiği ve tezhiplendiği *Külliyat-ı 'Îmâd'*in açılış yaprağındaki tezhipli madalyon, 863/1459, TİEM, no.2030, y.1a.

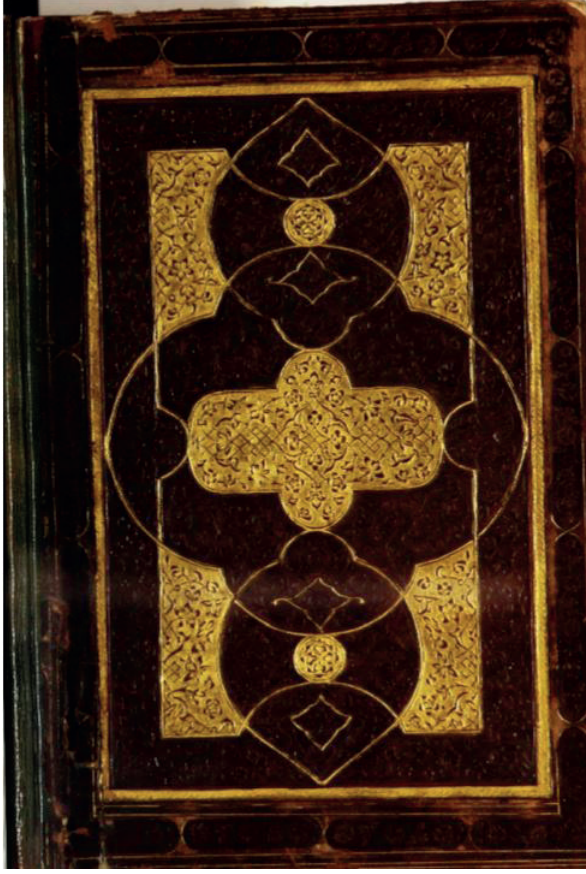
Resim 22: Zeynülabidin b. Muhammed el-Kâtib'in nes'talik hatla istinsah ettiği ve tezhiplendiği *Divan-ı Nizârî Kohistani*'nin açılış yaprağındaki tezhipli madalyon, 865/1460, Çorum, HPYEK, no.1955, y.1a

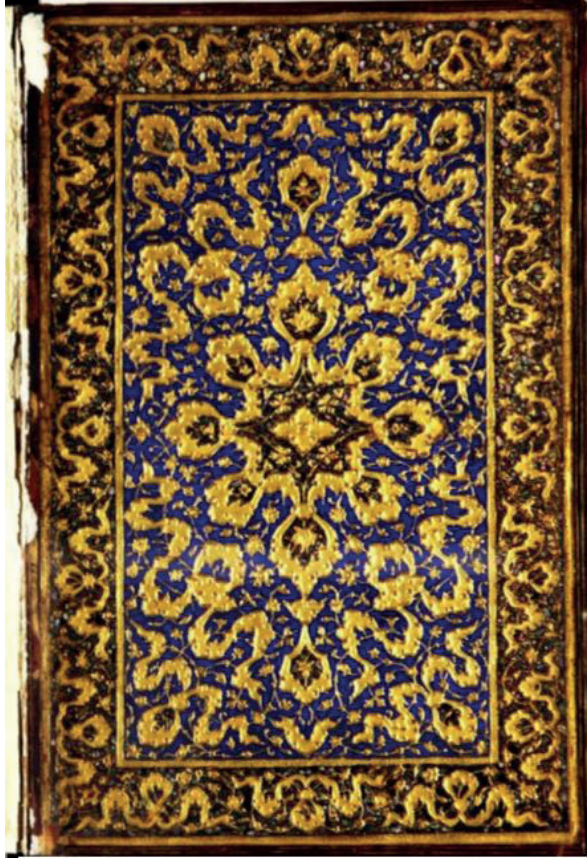
Resim 23: *Külliyyat-ı 'Îmâd* adlı eserin cilt kabının dış kapağı, mücellidi: Zeynülabidin b. Muhammed el-Kâtib, 863/1459, TİEM, no.2030

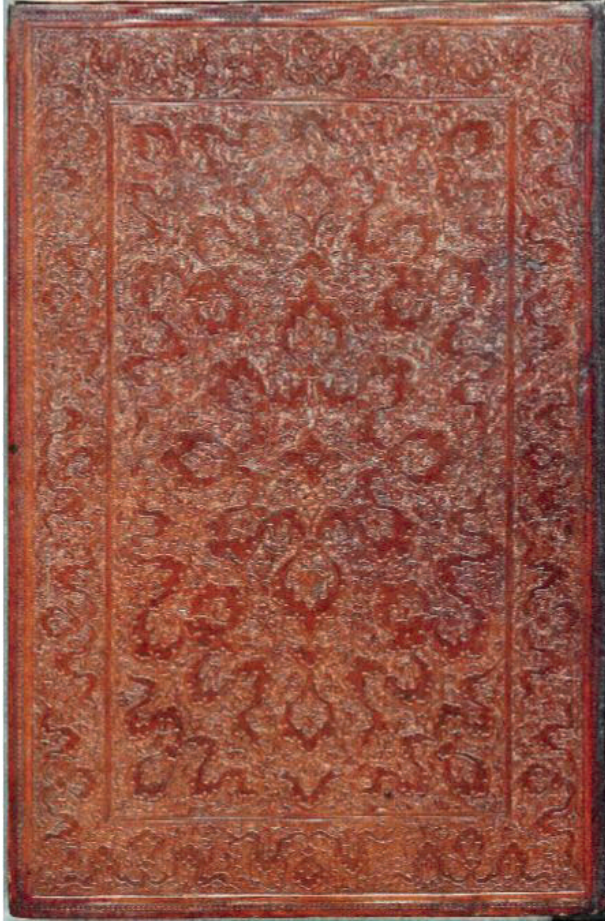
Resim 24: *Külliyyat-ı 'Îmâd* adlı eserin cilt kabının iç kapağı, mücellidi: Zeynülabidin b. Muhammed el-Kâtib, 863/1459, TİEM, no.2030.

Resim 25: Uzun Hasan'a ithaflı *Kur'an-ı Kerim*'in cildinin dış kapağı, mücellidi: Zeynu'l-Abidin b. Muhammed-ı el-Kâtib (?), 876/1471, İAKR, no.137

Resim 26: Uzun Hasan'a ithaflı *Kur'an-ı Kerim*'in cildinin iç kapağı, mücellidi: Zeynu'l Abidin b. Muhammed-ı el-Kâtib (?), 876/1471, İAKR, no.137.

Resim 27: *Divan-ı Kâsım* adlı eserin cilt kabının dış kapağı, Şiraz, 863/1459, TIEM, no.1986

Resim 28: *Muhtasar-ı Tarkıb-ı el-Selevât* adlı eserin cilt kabının dış kapağı, 870/1465, TSMK, K.783

Resim 29: *Muhtasar-ı Tarkıb-ı el-Selevât* adlı eserin cilt kabının iç kapağı, 870/1465, TSMK, K.783.

